

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir Socialinio darbo institutas

Rokas Kaširovas

Sociologijos ir kriminologijos studijų programa
Magistro darbas

Organizuoto nusikalstamumo tendencijos: Lietuvos atvejis

Darbo vadovas: Mindaugas Lankauskas
Darbo konsultantas: Aleksandras Dobryninas

Vilnius
2021

Turinys

Santrauka	3
Įvadas.....	4
Kriminologinio diskurso samprata ir socialinio žinojimo tipai.....	6
Organizuoto nusikalstamumo apibrėžimas ir jo problematika profesiniame diskurse.....	8
Organizuoto nusikalstamumo atsiradimo Lietuvoje priežastys ir raida	13
Organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje politinis diskursas.....	21
Organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje viešasis diskursas	30
Empirinio tyrimo metodika	35
Empirinio tyrimo rezultatai	37
Išvados.....	47
Literatūros sąrašas	50
Priedai.....	53

Santrauka

Organizuotas nusikalstamumas gali skambėti kaip Lietuvoje jau neegzistuojantis reiškinys. Šalyje nebėra XX a. paskutiniame dešimtmetyje akivaizdžiai veikusių nusikalstamų grupuočių, kurios vagystėmis, plėšimais, turto prievartavimu, reketu, žmonių žudymais ir kitais nusikaltimais ne vienerius metus trikdė visuomeninį gyvenimą. Kita vertus, šių dienų globaliame pasaulyje organizuotas nusikalstamumas tampa tarptautine problema, kuri apima daugelį valstybių. Finansiniai nusikaltimai, įvairių akcizinių prekių kontrabanda, prekyba žmonėmis, nelegali migracija ar dokumentų klastojimas yra tik dalis nusikalstamos veikos, kurią tarptautiniu lygmeniu labai sėkmingai vykdo įvairių šalių organizuotos grupės, generuodamos sau milžinišką pelną ir kenkdamos šalių ekonominiam vystymuisi. Šiame magistro darbe bus plačiau analizuojama organizuoto nusikalstamumo raida ir tendencijos Lietuvoje, aptariant ne tik pirmąsias šio reiškinio užuomazgas šaliai dar būnant Sovietų Sąjungos sudėtyje, bet ir dabartinę situaciją. Remiantis Kriminologijos mokslo teorijomis, organizuotas nusikalstamumas nagrinėjamas per kriminologinius diskursus – profesinį, politinį ir viešąjį. Taip pat ir socialinio žinojimo tipus, siekiant geriau suvokti šio reiškinio politines, ekonomines ir kultūrinės priežastis bei įgyvendinamas prevencines priemones ir jų efektyvumą tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

Abstract

Organized crime may appear to be non-existent phenomenon in Lithuania. There are no more criminal groups that did not give peace to the public for some time through robberies, theft, extortion, rackets, killings of people and other crimes in the last decade of twentieth century. However, organized crime is becoming an international problem which affects many countries in present global world. Financial crimes, smuggling of various goods, human trafficking, illegal migration or documents counterfeiting are just some of the criminal activities which are successfully carried out by international organized groups in different countries, generating enormous profit for themselves while damaging the economies of states. This master's thesis examines the development and tendencies of organized crime in Lithuania, from its earliest beginnings as a member of the Soviet Union to up towards today. Based on Criminology theories, organized crime is investigated through criminological discourses – professional, political and public. As well as the types of social knowledge in order to understand political, economic, cultural reasons, prevention measures and its effectiveness at both national and international levels of this phenomenon.

Įvadas

Terminas „organizuotas nusikalstamumas“ daugeliui žmonių, ko gero, pirmiausia siejasi su mafija, nusikalstama grupuote, sindikatu, gangsteriais, kuriuos tarpusavyje jungia artimi giminystės ryšiai ir jais paremta struktūra bei atvirais susirėmimais ir susišaudymais su teisėsaugos institucijų pareigūnais. Tokiam visuomenės suvokimo formavimuisi didelę įtaką daro masinės medijos – televizija, kinas, žiniasklaida, internetas, socialiniai tinklai. Jų kuriamas ir skelbiamas turinys apie organizuotą nusikalstamumą daugelio paprastų žmonių mąstyme per ilgą laiką gana sėkmingai įtvirtino vadinamąjį „mafijos mitą“ (Justickis, 2001, p. 23). Iš pradžių literatūra, o vėliau pasirodę ir milžiniško pasisekimo susilaukę filmai ir serialai, tokie kaip „Krikštaitėvis“ ar „Sopranai“, padėjo stiprius pamatus visuomenės sąmonėje formuojant šį kriminalinį mitą, dėl ko nemaža paprastų žmonių dalis susiduria su tam tikrais sunkumais atskiriant realią tikrovę nuo paprasčiausios fikcijos (Albanese, 2010, p. 1-2). Galima sutikti, jog praeityje Italijoje aktyviai veikė ir vis dar egzistuoja tam tikros nusikalstamos šeimos, kurios emigravusios panašiu principu veikė ir Jungtinėse Amerikos valstijose XIX-XX a. sandūroje. Vis dėlto, toks praeities romantizavimas kino pramonėje nėra iš tolo neatspindi tikrovės ir šių dienų tendencijų.

Organizuoto nusikalstamumo realias užuomazgas Lietuvoje galima pastebėti šaliai dar būnant Sovietų Sąjungos (toliau – SSRS) sudėtyje, ypatingai 9-tojo dešimtmečio antrojoje pusėje. Prasidėję spartūs politiniai ir ekonominiai pokyčiai, kurie toliau tęsėsi ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę, leido sėkmingai iškilti ne vienai organizuotai nusikalstamai grupei daugelyje šalies miestų ir rajonų. Dauguma jų sėkmingai veikė ne vienerius metus ir turėjo didelę įtaką ne tik ekonominiame, bet ir politiniame bei kultūriniame šalies gyvenime (Siegel, 2014, p. 11). 2004 metais Lietuva įstojo į Europos sąjungą (toliau – ES) ir pateko į Šengeno zoną, tai atvėrė valstybines sienas tarp daugelio Europos šalių ir sudarė palankias sąlygas sėkmingai veikti tarptautiniam organizuotam nusikalstamumui, nes tokio laisvo judėjimo dėka sumažėjo veiklos rizika bei atsirado daugiau neteisėto verslo galimybių, o nuolat tobulėjančios technologijos leido tai efektyviai išnaudoti. Deja, tokių nusikaltimų realaus masto ir ribų neįmanoma tiksliai nustatyti ar apibrėžti, nes jie nepatenka į teisėsaugos institucijų apskaitą, nėra užregistruoti ir atskleidžiami, todėl vadinami latentiniais ir jų realus skaičius paprastai taip ir lieka nežinomas (Babachinaitė, 2021). Vien toks reiškinių neapibrėžtumas gerokai apsunkina šalių priešinimąsi jam ir taikomų prevencinių priemonių efektyvumą.

Jau per pirmąjį šalies nepriklausomybės atkūrimo dešimtmetį buvo priimta daug svarbių teisės aktų, reglamentų, strategijų ir programų, skirtų kovai su organizuotu nusikalstamumu. Be to, šalies teisėsaugos tarnybos nuolat bendradarbiauja su daugeliu tarptautinių organizacijų. Vis dėlto, bendrų veiksmų koordinacijos ir apsikeitimo svarbia informacija stoka, šalių skirtinga teisinė bazė ir tam tikrų veiksmų reglamentavimo detalumo trūkumas praktikoje dažnai sukelia nemažai problemų

(Seniutienė, Ubartas, 2013, p. 261-262). Šios priežastys ir toliau trukdo efektyviai kovoti su organizuoju nusikalstamumu tiek šalies viduje, tiek už jos ribų. Dėl to galima konstatuoti, kad organizuotas nusikalstamumas toliau kelia rimtą grėsmę valstybės nacionaliniam saugumui ir ekonominiam vystymuisi.

Temos problema ir aktualumas. Organizuotas nusikalstamumas, sprendžiant iš užregistruotų nusikaltimų statistikos, sudaro tik nedidelę dalį visų šalies nusikaltimų. Tačiau dauguma yra jų latentiniai, ne visada aiškiai nustatomo masto, nepatenkantys į teisėsaugos ar žiniasklaidos akiratį, dėl to jų realus skaičius yra didesnis už oficialią statistiką. Šiomis dienomis organizuotas nusikalstamumas nuolat tobulėja ir vystosi technologiškai, vis atradamas naujas neteisėtos veiklos kryptis, kurios leidžia siekti dar didesnio pelno bet kuriame pasaulio taške. Tad šių nusikaltimų mastas ir reali žala šalies ekonomikai bei paprastų piliečių gyvenimo kokybei yra gerokai didesnė, nei manoma.

Tikslas – remiantis kriminologijos mokslo teorijomis, išsiaiškinti pagrindinius organizuoto nusikalstamumo raidos bruožus Lietuvoje ir dabartinę situaciją profesiniame, politiniame bei viešajame diskurse.

Uždaviniai:

- Išanalizuoti kriminologinio diskurso sampratą ir socialinio žinojimo tipus;
- Aptarti organizuoto nusikalstamumo teorinį apibrėžimą ir jo problematiką profesiniame diskurse;
- Išnagrinėti organizuoto nusikalstamumo atsiradimo Lietuvoje priežastis ir raidos etapus;
- Apžvelgti kovos su organizuoju nusikalstamumo įstatyminę bazę ir taikomas prevencines priemones politiniame diskurse;
- Išsiaiškinti organizuoto nusikalstamumo sampratą viešajame diskurse;
- Įvertinti dabartinę kovos su organizuoju nusikalstamumu situaciją šalyje.

Kriminologinio diskurso samprata ir socialinio žinojimo tipai

Pirmiausia, norint analizuoti organizuotą nusikalstamumą profesiniame, politiniame ir viešajame diskurse, reikia išsiaiškinti, kas apskritai yra diskursas. Tai tam tikra kalbėjimo, jo vartojimo forma (gali būti tekstai, garsinės arba vaizdinės priemonės ir t.t), turinti savo struktūrą ir skirta specifinei mokslo sričiai. Diskursas yra tam tikras socialinės tikrovės pažinimo būdas, kuriuo siekiama kuo tiksliau ir aiškiau apibrėžti konkrečios mokslo srities lauko specifika. Kitaip tariant, diskursas pirmiausia orientuojasi į esmines problemas ir jų analizę per politinius, ekonominius, socialinius, kultūrinius ir netgi istorinius procesus. Remiantis M. Foucault teorija (Foucault, 1970, p. 52-54), kiekvienas diskursas yra konstruojamas per istorinius įvykius ir atsitiktinumus. Tam tikri atskirų individų įsitikinimai arba nuomonė laikui bėgant tampa kitų individų priimama kaip savaime suprantama ir neišvengiama tiesa. Bet kurioje visuomenėje diskursas yra vienu metu kontroliuojamas, atrenkamas, organizuojamas ir paskirstomas tam tikrų procedūrų, kuriomis siekiama suformuoti jo galią ir pavojus, taip įgyjant galimybę kontroliuoti būsimus įvykius ir išvengiant situacijos neapibrėžtumo. Anot Foucault, tai vyksta per tam tikrus išskyrimo mechanizmus: veiksmų arba kalbos draudimus, įprastų normų atmetimą bei tiesos ir melo priešpriešą. Visi šie įrankiai laikui bėgant nuolat iš naujo perkonstruoja diskursą ir pritaiko konkrečiam istoriniam laikotarpiui pagal tuo metu vyraujančias elgesio taisykles ar teisinės normas. Kaip jau buvo minėta, kriminologijoje egzistuoja trijų rūšių diskursai:

- **Profesinis diskursas** – apima konkrečios mokslo srities specialistus ir jų nuomonę. Šiuo atveju, analizuojant organizuotą nusikalstamumą, su juo susijusią įstatyminę bazę bei tendencijas, specialistai būtų kriminologai, teisininkai, teisėsaugos institucijų darbuotojai;
- **Politinis diskursas** – politikai, politikos vykdytojai, politinės partijos, joms pavaldžios žiniasklaidos priemonės, įstatymai, teisės aktai, reglamentai bei strategijos;
- **Viešasis diskursas** – paprastų žmonių stereotipiniai samprotavimai ir kalbėjimai apie specifines profesinės temas, masinės medijos (žiniasklaida, televizija, radijas, socialiniai tinklai).

Toks diskursų suskirstymas pagal visuomenės narių grupes dar vadinamas Epistemine visuomenės stratifikacija, kuria remiantis, bet kuris individas vienam iš šių diskursų yra priskiriamas pagal savo sukauptas žinias, patirtį ir interesą konkrečioje mokslo srityje. Pagal tai visuomenę sudaro ekspertinio, informuoto ir profaninio žinojimo atstovai. Apie šias atskiras socialinio žinojimo rūšis savo tyrimuose daugiausia kalbėjo A. Schutz (Schutz, 1946, p. 2). Jis teigė, kad šiuolaikinėje visuomenėje egzistuoja tam tikra socialinio žinojimo disciplina, kuria remiantis, net jei žmogus ir nesupranta tam tikro objekto kilmės, veikimo principų ar kitų jo reikšmingų ypatybių, tai netrukdo jam elgtis su juo atitinkamai. Pavyzdžiui, žmogus neprivalo būti mechanikos ekspertas, kad galėtų

vairuoti automobilį, arba informacinių technologijų genijus, kad galėtų naudotis kompiuteriu. Labai panaši interakcija vyksta ir socialiniame pasaulyje. Mes tikimės, kad aplinkiniai reaguos konkrečiai taip, kaip mes elgsimės ir tokios institucijos, kaip vyriausybė, mokykla, komunalinės paslaugos veiks būtent taip, kad galėtų valdyti mus taip pačiai kaip ir kitus, net jei mes aiškiai ir nežinosime visų jų veikimo mechanizmų ir funkcijų. Būtent čia ir atsiranda socialinio žinojimo disciplina, kurios privaloma laikytis, tačiau labai svarbu yra tai, kad dėl sukauptų žinių kiekio ir patirties tam tikrą informaciją (šiuo atveju, apie organizuotą nusikalstamumą), kiekvienas priims skirtingai ir interpretuos taip, kaip jam suponuos subjektyvus vertinimas remiantis turimomis žiniomis konkrečioje srityje. Dėl šios priežasties tampa neįmanoma garantuoti, kad konkreti bet kurio individo pasirinkta ideologinė disciplinos kryptis yra iš tikrųjų teisinga ir objektyvi. Remiantis šia socialinio žinojimo disciplina, išskiriamos trys visuomenės žinojimo rūšys:

- **Ekspertinis žinojimas** – šių žmonių bendros žinios nors ir gali būti ribotos, tačiau konkrečioje srityje yra labai stiprios ir aiškios. Informacija ir supratimas yra mokslinis, aiškiai sukoncentruotas, todėl faktiškai įrodomas ir gali būti vertinamas kaip teisingas;
- **Gerai informuotų piliečių žinojimas** – tam tikras tarpinis žinojimas. Nors ši visuomenės dalis ir neturi ekspertinių žinių, tačiau nesutinka su konkrečios situacijos neapibrėžtumu ir stengiasi turėti kuo labiau pagrįstą nuomonę. Aiškiai matomas interesas domėtis ir labiau gilintis;
- **Žmonių iš gatvės žinojimas (Profaninis)** - bendros žinios gali būti plačios, tačiau apie tarpusavyje visiškai nesusijusias sritis. Gilios koncentracijos į vieną sritį nėra, vyrauja stereotipinis žinojimas. Dar gali būti vadinamas Doksa (viešasis) žinojimas. Paprasčiau suvokiamas kaip tariamas, praktinis, minios, orientacijos tik savo lauke žinojimas tam tikram laikui.

Natūraliai kyla klausimas, kodėl apie tuos pačius faktus visuomenėje susiformuoja visiškai skirtingi žinojimo ir informacijos vertinimo tipai. A. Schutz (Schutz, 1946, p. 7) konstatuoja, kad tai yra viena svarbiausių socialinių žinių paskirstymo problemų, nes didžioji dalis kiekvieno individo sukauptų žinių yra jau kitų perduota subjektyvi patirtis, per švietimą, socialinę interakciją ar informacines priemones. Tokia informacija dar vadinama socialiai gautomis žiniomis ir jos sudaro visų turimų žinių pagrindą. Jos gali kilti keliais skirtingai būdais: kito asmens komunikacijos būdu perduota; tarpininko perduota patirtis apie kitą asmenį; analitinės patirties perdavimas, pagrįstos faktais ir šaltiniais bei atitinkamai susisteminta; komentatoriaus perduota patirtis, kuri nors ir gali remtis tam tikrais faktais ir šaltiniais, tačiau jos reikšmingumą gali lemti ir asmeniniai interesai, todėl tam tikra svarbi informacija gali būti praleista.

Taigi, apibendrinant diskurso sampratą ir socialinio žinojimo discipliną, galima teigti, kad šios sąvokos tarpusavyje yra stipriai susijusios. Diskursas suponuoja į tam tikrą kalbėjimo formą, būdingą

konkrečiai mokslo sričiai, kuri visuomenėje yra itin aktuali ir jautri. Natūralu, kad norint apie tai kalbėti teisingai, būtinos žinios ir objektyvi informacija, paremta moksliniais faktais ir tyrimais. Kiekvieną iš kriminologinių diskursų apima tam tikra socialinio žinojimo disciplina ir, ja remiantis, yra atitinkamai konstruojami. Profesiniam diskursui būdingas ekspertinis žinojimas, politiniam diskursui – gerai informuotų piliečių žinojimas, o viešajam diskursui – žmonių iš gatvės žinojimas. Tiek praeityje, tiek ir šiomis dienomis, šių skirtingų diskursų priešprieša yra neišvengiama, nes visuomenę sudaro daugybė individų, per gyvenimo patirtį perėmusių skirtingas žinias ir informaciją, kuria bando remtis kaip teisinga ir objektyvia, nors ir neturi gilesnio supratimo ir atitinkamos mokslinės kompetencijos vertinti konkrečias problemas, todėl tokia dalis visuomenės neretai prieštarauja ir nesutiks su tos srities ekspertais ir jų pateikiamais argumentais.

Organizuoto nusikalstamumo apibrėžimas ir jo problematika profesiniame diskurse

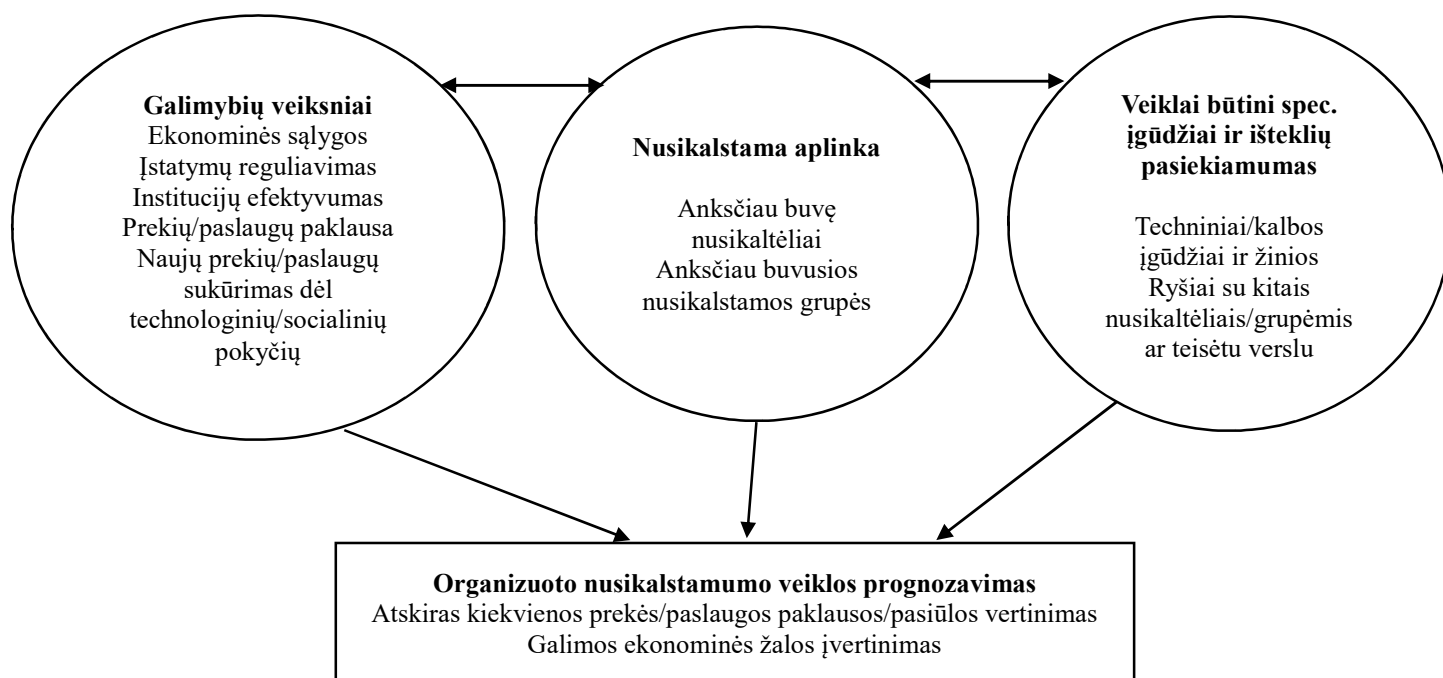
Aptarus kriminologinio diskurso sampratą, toliau galima iš eilės nagrinėti kiekvieną diskursą organizuoto nusikalstamumo kontekste. Profesiniame diskurse, remiantis ekspertų ir kompetentingų specialistų moksliniais šaltiniais ir literatūra, toliau bus analizuojama šio reiškinio teorija, jo atsiradimo priežastys ir raida Lietuvoje. Organizuotas nusikalstamumas yra gana komplikauta sąvoka, kurią svarbu atskirti nuo kitų nusikalstamų veikos atmainų ir kuo tiksliau apibrėžti tiek teorijoje, tiek ir baudžiamojoje justicijoje. Paprastai nėra iki galo aišku, kokias konkrečiai nusikalstamas veikas ar procesus šis reiškinys apima. Per ilgą laiką skirtingi autoriai išskyrė ne vieną organizuotam nusikalstamumui būdingą ar reikalingą ypatybę, leidžiančią jį vertinti kaip tokį. Remiantis moksliniais šaltiniais ir literatūra, organizuotą nusikalstamumą galima apibrėžti dvejomis pakopomis: pagal nusikalstamos grupės organizuotumo egzistavimo principą ir pagal jos veiklos kryptis bei reikalingų grupių įtraukimą. Terminas „organizuotumas“ kriminologiniu požiūriu gali apimti ne tik vieno nusikaltėlio elgesį nusikalstamoje veikoje, bet ir su juo susijusių bendrininkų veiksmus planuojant bei darant nusikaltimą, taip pat ir pačios nusikalstamos organizacijos veiklą (Šimkus, 2000, p. 144-145). Tačiau teorijoje neretai iškyla problema, nes neįmanoma tiksliai nustatyti, koks turi būti nusikalstamos grupės organizuotumo lygis, be to, net ir toje pačioje grupėje tarp jos narių tai gali skirtis. Pavyzdžiui, gatvės gauja, naudodama jėgą ir grasinimus reketuoja tam tikros kontroliuojamos teritorijos gyventojus, tačiau ji taip pat slapta gauna finansinį aprūpinimą bei teisinę paramą iš aukštesnio lygio nusikalstamos organizacijos už tam tikras paslaugas. Nors šių grupių nusikalstama veika ir organizuotumo lygiai skiriasi, tačiau bendri ryšiai remiasi funkcijų pasidalijimu. Svarbu pažymėti, kad šie ryšiai gali egzistuoti tiek tinklo, kai atskiros grupuotės veikia tarpusavyje, tiek horizontalia forma, kuomet vaidmenys tarp skirtingų grupuočių narių vykdyti vienam bendram nusikaltimui yra pasidalijami. Abiem atvejais pats veiklos organizuotumas yra lankstus, priklausomai nuo susidariusių sąlygų jis gali tiek ir ryškėti, tiek ir mažėti arba apskritai

išnykti.

Kyla klausimas, kokios priežastys lemia skirtingo organizuotumo lygio ir galimybių nusikaltėlius formuoti į bendrą nusikalstamą struktūrą bei nuolat kisti pačiam organizuotumui joje? Tai gali susiformuoti dėl daugelio skirtingų tiek egzogeninių (išorinių), tiek endogeninių (vidinių) kintamųjų. Norint, kad bet kurioje šalyje atsirastų organizuoto nusikalstamumo struktūra, literatūroje paprastai išskiriami trys tam būtini elementai: galimybių veiksniai, nusikalstama aplinka, įgūdžiai arba prieiga prie reikalingų resursų vykdyti nusikalstamą veiką (Albanese, 2000, p. 415-416). Galimybių veiksnius apima penki skirtingi konstruktai: ekonominės sąlygos (nedarbas, augantys mokesčiai, mažėjančios pajamos, ekonominė krizė), šalies valdžios įstatymų reguliavimas (akcizinių prekių importo sąlygų pasikeitimai, tam tikrų paklausą turinčių paslaugų ribojimų įvedimai ar uždraudimai), institucijų efektyvumas vykdant ir įgyvendinant įstatymus (teisėsaugos struktūrų darbo kokybė ir skaidrumas), produkto arba paslaugos auganti paklausa, kuriai nebeįmanoma pasiūlyti lygios pasiūlos legaliais būdais, taip pat nauji produktai arba paslaugos, kurios yra sukuriamos socialinių arba technologinių pokyčių pačių nusikalstamų grupių (nelegalūs lošimai, prostitucija, parduodamos prekės „tamsiajame internete“ (angl. Dark web)). Nusikalstama aplinka įprastai vertinama pagal tai, kiek tiek atskiri nusikaltėliai, tiek ir anksčiau toje aplinkoje egzistavusios nusikalstamos grupės gali pasinaudoti šiomis galimybėmis. Trečias organizuotam nusikalstamumui atsirasti būtinas elementas išskiriamas kaip bendras kompleksinis šiuolaikinių technologijų, užsienio kalbų, specialių pasiekiamumo ar prieigos prie pageidaujamų išteklių, įgūdžių bei ryšių su kitomis grupėmis ar organizacijomis (tiek nusikalstamomis, tiek legaliomis) visuma, kuri leistų efektyviai veikti konkrečioje organizuoto nusikalstamumo veiklos srityje (pvz., narkotikų importui paprastai reikalingi gamybos įgūdžiai ir žinios, jų platinimui būtini ryšiai ir lengvesnis klientų pasiekiamumas). Šie trys elementai ir jų tarpusavio sąveika turėtų leisti tiek dabar, tiek ir ateityje numatyti ir tinkamai įvertinti naujas galimas organizuoto nusikalstamumo veiklos kryptis ir tendencijas bet kurioje šalyje. Žinoma, šio modelio taikymas kiekvienu atveju skirsis dėl nevienodų aplinkos veiksnių ir paties organizuoto nusikalstamumo grupių organizuotumo ir kitų veiklos krypčių bei interesų, tačiau yra aišku, į ką galima orientuotis. Žemiau nurodytoje lentelėje (Lentelė 1) pateikiama aiški interakcija tarp šių vidinių ir išorinių sąlygų, leidžiančių numatyti galimas organizuoto nusikalstamumo veiklos kryptis.

Įprastai bet kokia organizuota nusikalstama struktūra, kuri apimtų bet kokių organizuotumo formų narius, tiek organizatorius, ir vykdytojus planuojant bei darant nusikaltimą, aktyviausiai veikia prisitaikydama prie ką tik aptartų politinių, ekonominių, socialinių arba kultūrinių sąlygų tiek vienoje, tiek keliose šalyse, kurios sukuria dviejų krypčių vadinamąsias nusikalstamas galimybes (angl. *criminal opportunities*). Remiantis J. S. Albanese (Albanese, 2000, p. 414-415), nusikalstamos galimybės skirstomos į:

- Tas galimybes, kurios suteikia lengvą priėjimą prie neteisėto pelno mažai rizikuojant. Šias galimybes apima įprastų arba tradicinių neteisėtų prekių ar paslaugų tiekimas, kurios visuomenėje turi didelę paklausą. Tai gali būti nelegalūs lošimai, pornografija, narkotikai;
- Tas galimybes, kurias sau pačios susikuria organizuotos grupės. Moderniai laikais, tobulėjant technologijoms ir telekomunikacijoms, nusikaltėliai randa būdų patys tuo pasinaudoti. Prie šių susikuriamų nusikalstamų galimybių galima priskirti naudojimąsi internetu, teikiant minėtas prekes ar paslaugas, sukčiavimus naudojantis mobiliuoju telefonu, pinigų plovimą per legalius verslus ar bankus.



Lentelė 1: Nusikalstamų galimybių ir organizuoto nusikalstamumo sąveika (J. Albanese, 2000)

Svarbu pabrėžti, kad šiuo atveju, tiksli nusikalstamos veikos kryptis ar pats parduodamas produktas nėra toks svarbus, kaip tai, kur iš to gaunamas pelnas yra toliau panaudojamas. Tad iš esmės tenka konstatuoti tai, kad organizuotas nusikalstamumas labiausiai veikia ir reiškiasi ten, kur tam tikros prekės ar paslaugos, pagal konkrečios valstybės įstatymus, yra konstatuojamos kaip draudžiamos ir neteisėtos, tačiau visuomenėje vis tiek turi didžiulę paklausą, o ten, kur yra paklausa, greitai atsiranda ir pasiūla. Jeigu paklausos nebelieka, atitinkamai dingsta ir pasiūla, kuri jau nebeneša anksčiau buvusio pelno, o organizuoto nusikalstamumo grupės pagal savo kaip nelegalaus verslo struktūrą sugeba lanksčiai prisitaikyti ir išeiti iš nepelningos rinkos, atradamos kitų neteisėtų alternatyvų, kurios vėl būtų pelningos (Justickis, 2001, p. 28-29). Remiantis šiomis nusikalstamomis galimybėmis, kaip jau buvo minėta, organizuotą nusikalstamumą toliau dar galima aiškinti per jos nusikalstamas veikas bei tam reikalingų grupių įtraukimą. Susidariusi tinkama „terpė“ vykdyti tam tikrų prekių ar paslaugų neteisėtą verslą, formuoja ne tik nusikalstamos grupės lankstų organizuotumo

lygi, bet ir skatina ieškoti bei naudoti visas būtinas priemones šios nusikalstamos veikos tęstinumui palaikyti. Kitaip tariant, norint, kad toks verslas išgyventų, būtina tam tikrų vidinių ir išorinių ryšių sąveika, kuri leistų lengviau pasiekti klientus ir apsaugotų patį verslo mechanizmą nuo teisėsaugos institucijų (Albanese, 2008, p. 264). Šie korupciniai ryšiai funkcionuoja kaip tam tikras „apsidraudimas“, jeigu nusikalstamos veikos metu nusikaltėliai būtų pagaunami ar teisiami, taip pat kaip ir pačios verslo prekės „apsauga“, kuomet jos judėjimas nuo pradinio šaltinio iki kliento apeina teisines kliūtis ir tampa gerokai paprastesnis. Organizuotas nusikalstamumas savo korupciniais ryšiais apima ne tik teisėsaugos institucijų darbuotojus, bet ir legalias verslo įmones ar korporacijas, kurios padeda slėpti iš nusikalstamos veikos gaunamą pelną per pinigų plovimą, investicijas į teisėtą verslą ar nekilnojamą turtą. Reikia pažymėti, kad organizuoto nusikalstamumo organizacijomis negali būti vertinamos tos verslo įmonės, kurių pagrindinė veikla yra teisėta ir legali, bet jos nesąžiningos konkurencijos dėka plečią savo verslą, išstumdamos konkurentus. Pagrindinis skirtumas yra tai, kad organizuoto nusikalstamumo pats verslo pobūdis yra neteisėtas dėl parduodamų nelegalių prekių ar paslaugų. Šiuo atveju, pati verslo veikla jau yra nusikalstama, o iš jos gaunamos pajamos neretai atlieka reprodukcijos funkciją – sukauptas neteisėtas pelnas toliau yra investuojamas arba į tos pačios veiklos plėtojimą ir stiprinimą, arba į legalius verslus (Šimkus, 2000, p. 145-146). Norint apsaugoti tokią išsiplėtusį nusikalstamą tinklą, organizuotas nusikalstamumas be korupcinių ryšių investuoja ir į informacinių technologijų specialistų pagalbą, žvalgybinę veiklą, neretai pasitelkiamas šantažas, smurtas, asmenų terorizavimas, turto sabotžas, kraštutiniu atveju – žmogžudystės.

Veiklos rūšys	Veiklos pobūdis	Žala
Neteisėtų paslaugų tiekimas	Lošimai, skolinimai, sekso paslaugos, narkotikai, cigaretės, vogto turto prekyba	Susitarimu ir paklausa grindžiama veikla
Neteisėtų prekių tiekimas		Nėra smurto ar prievartos Ekonominė žala valstybei
Infiltracija į valdžios institucijas arba legalų verslą	Korupcijos ir prievartos naudojimas prieš teisėtas struktūras išnaudojimo tikslams	Nėra bendro susitarimo dėl veiklos Taikomas smurtas, prievarta, grasinimai Ekonominė žala valstybei

Lentelė 2: Organizuoto nusikalstamumo veiklos tipologija (J. Albanese, 2010)

Išanalizavus galimas organizuoto nusikalstamumo veiklos kryptis ir atsižvelgus į aplinkos veiksnių siūlomas nusikalstamas galimybes, galima apibendrinti, kokie nusikalstamos veikos tipai paprastai būdingi organizuoto nusikalstamumo struktūroms. Aiškiai išsiskiria neteisėtų paslaugų tiekimas, kokių kaip nelegalūs lošimai, paskolos, sekso paslaugos, taip pat neteisėtų prekių, tokių kaip narkotikai ar cigaretės, pasiūla ar vogtų daiktų (automobilių, telefonų, juvelyrikos, kompiuterių) prekyba. Ir žinoma, norint išsaugoti šiuos neteisėtus verslus, atsiranda ir dar viena organizuoto

nusikalstamumo veiklos kategorija. Tai infiltracija, pasitelkus korupcinius ryšius arba prievartą, į valstybines institucijas arba privatų verslą. Svarbu pažymėti, kad viena organizuoto nusikalstamumo grupė gali apimti tiek vieną, tiek kelis ar visas tris šias bendrines veiklos kryptis. Lentelėje (Lentelė 2) parodoma aiški šių trijų krypčių organizuoto nusikalstamumo veiklų tipologija pagal jų rūšį, pobūdį ir padaromą žalą.

Įvertinus išnagrinėtą literatūrą, galima teigti, kad organizuotas nusikalstamumas yra labai kompleksinis reiškinys, kurį teoriškai paaiškinti gana sudėtinga. Kadangi tokių grupių nusikalstamos veikos laukas ir galimybės, dėl nuolat vykstančių technologinių, politinių ir ekonominių pokyčių, yra sunkiai apibrėžiamos, galima konstruoti nebent tik bendrinį jo apibrėžimą, remiantis dažniausiai pasitaikančiomis šio reiškinio charakteristikomis. Šių atskirų savybių sujungimas teorijoje palaiapsniui suformavo organizuoto nusikalstamumo tam tikrą apibrėžimą ir jo visuotinį konsensumą (Albanese, 2010, p. 3-4). Dažniausiai organizuotam nusikalstamumui būdingos šios charakteristikos:

- Organizacijos hierarchijos tęstinumas;
- Pelno siekimas per nusikalstamą veiką;
- Jėgos ir grasinimų naudojimas;
- Korupciniai ryšiai su valstybės pareigūnais išsaugojant neliečiamumą;
- Naudojimas visuomenės paslaugų paklausa;
- Tam tikros verslo rinkos monopolija;
- Ribota ir griežtai kontroliuojama narystė grupėje.

Be šių ypatybių, būdingų organizuotam nusikalstamumui, literatūroje rečiau yra minima ir ideologijos turėjimas ar organizacijos veikimo slaptumas. Apibendrinus visas šias atskiras savybes, organizuotą nusikalstamumą būtų galima apibrėžti kaip nuolatos besitęsiantį nusikalstamą verslą, sugebantį lanksčiai prisitaikyti prie staigių rinkos pokyčių, dirbantį siekiant pelno iš įstatymuose ribojamos arba draudžiamos veiklos, kuri, nors ir yra neteisėta, visuomenėje turi didelę paklausą. Kad toks verslas nenutrūktų ir toliau vystytųsi bei plėtotųsi, reguliariai taikomi savisaugos mechanizmai: jėgos, prievartos, smurto, grasinimų, monopolijos kontrolės ir korupcijos įrankiai (Albanese, 2008, p. 263-264). Reikia pažymėti tai, kad organizuoto nusikalstamumo apibrėžimui konkretus verslo, grupės dydis ar įtakos plotas nėra svarbus, iš esmės užtenka mažiausiai bent dviejų asmenų, kurie yra bendrai įsitraukę į nusikalstamą veiką ir jai anksčiau aptartos charakteristikos jau galėtų būti būdingos. Verta paminėti ir tai, kad organizuotas nusikalstamumas kaip sąvoka lingvistiniu požiūriu nėra iki galo teisinga. Žodis nusikalstamumas iš esmės reiškia globalų visuomeninį reiškinį, kurį sudaro visumą skirtingų nusikaltimų, padarytų tam tikroje teritorijoje per tam tikrą laiką. Tai daugiau apibendrinanti sąvoka, atspindinti vienerūšį komponentą ir vertinanti nusikalstamumą kaip vienerūšį darinį. Nusikalstamumas labiau veikia kaip indikatorius, kuomet kalbama apie nusikaltimų visumą – nusikaltimų arba nusikalstamumo lygį, taip pat žymi tik vieną objektą arba savybę kažkokiai vieno

asmens veiklai būti nusikalstama. Galima spėti, kad organizuoto nusikalstamumo ne iki galo teisingas vertimas iš anglų kalbos (angl. *Organized crime*) tam galėjo turėti daugiausia įtakos. Kalbant apie su šiuo reiškiniu susijusius procesus, semantiniu požiūriu teisingiau vartoti terminą Organizuota nusikalstama veika. Vis dėl to, šalies visuomenės sąmonėje, mokslinėje literatūroje, teisės aktuose ir šaltiniuose lietuvių kalba per gana ilgą laiką organizuotas nusikalstamumas ir toliau išlieka kaip pagrindinė ir svarbiausia šį reiškinį analizuojanti sąvoka, nekeliant klausimo jos atsisakyti ar keisti, todėl ir šiame darbe, siekiant išvengti loginio nesusipratimo, šis terminas taip pat naudojamas.

Organizuoto nusikalstamumo atsiradimo Lietuvoje priežastys ir raida

Lietuvoje pirmosios organizuoto nusikalstamumo užuomazgos atsirado šaliai dar esant SSRS sudėtyje, XX a. 6-8-tojo dešimtmečio sandūroje (Anušauskas, 2016, p. 1). Tuo metu vyravusi komunistinė nomenklatūrinė sistema, kuomet šalies valdininkų sluoksnį iš esmės sudarė tik komunistų partijos ir valdžios įstaigų darbuotojai, sudarė tinkamas sąlygas formuoti šešėlinei ekonomikai, juo labiau, kad tokio tipo nusikaltimai tais laikais buvo gana retai išaiškunami. Planinės ekonomikos principu veikusios įmonės, nepaisant valstybės kontrolės, laikui bėgant ėmė gaminti pagrindinę produkciją, kuri buvo niekur neskelbiama ir neregistruojama. Tokiu būdu prasidėjo nelegali prekyba tarp šešėlinės ekonomikos atstovų ir pagrindinės rinkos įmonių. Šis neteisėto verslo principas buvo mažai rizikingas, tačiau labai pelningas, dėl to šalyje iškilo nusikaltėlių grupė – „vagys įstatyme“ (Gutauskas, 2003, p. 6-7), kurie veikė visoje SSRS. Iš esmės galima konstatuoti, kad šie nusikaltėliai turėjo tam tikrą bendrą ryšių struktūrą, vaidmenų pasidalijimą, vidines taisykles ir tai jau buvo pirmosios organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje užuomazgos. Jų nusikalstamą veiklą daugiausia apėmė prekyba deficitinėmis prekėmis tuometinio sąstingio laikotarpiu: brangūs metalai, maistas, falsifikuoti darbužiai, valiutų ir čekių klastojimai. Galima teigti, jog tokios priežastys, kaip tuometinis būtiniausių prekių deficitas ir gamybos tenkinant visuomenės poreikius atsilikimas, dirbtinai keliamas valiutos kursas, privataus verslo draudimas ir neproporcinga kainų sistema, skatino pagrindinę veiklą ir organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje atsiradimą. Nieko keisto, kad gaunant didelį pelną, nusikaltėliai ir jų grupės buvo suinteresuotos slėpti savo veiklą. Dėl to greitai plito ir korupciniai ryšiai su teisėsaugos institucijų darbuotojais stengiantis išvengti baudžiamosios atsakomybės ir sėkmingai tęsti neteisėtą verslą.

Organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje pradžia paprastai laikomas XX a. 9-to dešimtmečio vidurys. Šaliai vis dar būnant SSRS sudėtyje, generaliniu komunistų partijos sekretoriumi tapo M. Gorbačiovas, kuris greitai paskelbė ir ėmėsi įgyvendinti politines ir ekonomines reformas, kurių pagrindiniai tikslai buvo skaidrumo siekimas valstybinėse institucijose (Glasnost) mažinant korupciją, perėjimas iš planinės į rinkos ekonomiką bei visos SSRS demokratizavimas (Perestroika) (Siegel, 2004, p. 9). 1985 metais įsigaliojo Kooperacijos aktas, kuris iš esmės leido be jokios

valstybės kontrolės kaupiti šalies pervedamą kapitalą į taip vadinamas „kooperatyvines įmones“, arba privatų verslą. Galima sakyti, jog šis įstatymas sudarė palankias sąlygas anksčiau minėtiems pagrindinių prekių verslams legalizuoti savo veiklą, nes šalies teisėsaugos ir administracinės institucijos dar nebuvo pasirengusios šiems ekonominius reikalavimus reglamentuojantiems pokyčiams. Dėl to Lietuvoje ėmė sparčiai daugėti pusiau nelegalių arba nelegalių verslų, kuriuose vyravo dviguba buhalterija ir mokesčių vengimas. Gaudami dideles pajamas, įmonių savininkai greitai pradėjo plėsti savo įtaką ir į valdžios institucijas. Kadangi SSRS biurokratinė struktūra buvo gana plati, nusikaltėlių grupės kyšių dėka palenkė šalies valdininkus savo naudai, tokiu būdu ne tik apsaugodami savo neteisėtą verslą, bet ir jį toliau stiprindami, gaunant norimą materialinių ir žmogiškųjų išteklių paskirstymą. Tokiu būdu valstybės resursai pradėti skirstyti į šešėlinį sektorių ir susiformavo naujas valdininkų, kurie naudojo savo įgaliojimus asmeniniams tikslams pasiekti, sluoksnis (Šimkus, 2000, p. 147). Tiek šalies valdininkams, tiek ir juos rėmusiems nusikaltėliams ši kooperacija buvo naudinga, todėl greitai susiformavo tam tikras komandinės ekonomikos mechanizmas, kuris leido nelegaliai pelnytis abiem pusėms. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 1989 metais Lietuvoje užregistruotų nusikaltimų skaičius ženkliai išaugo iki 46%, o per paskutinius metus SSRS sudėtyje nusikaltimų dar padaugėjo beveik 19% (Johnstone, Juška, Pozzuto, 2004, p. 164-165). Tokį didelį nusikaltimų šuolį galima paaiškinti kaip SSRS valdžios paskubomis įgyvendintų ekonominių ir politinių reformų pasekmę. Valstybinės ir teisėsaugos institucijos nebuvo tinkamai pasiruošusios naujos tvarkos priežiūrai, ekonomikos liberalizavimas vyko iš esmės net neturint jokių tam būtinų teisinių reglamentų. Pastebima, jog be ekonominių nusikaltimų ėmė daugėti ir smurtinių nusikaltimų, pasikėsinimų, turto sabotažo, žmogžudysčių, dažniau naudojant tiek šaunamuosius ginklus, tiek ir sprogmenis.

Paskutinio XX a. dešimtmečio pradžioje šalyje jau buvo daug nelegaliai praturtėjusių asmenų. Ilgą laiką jiems tarpininkavo smulkesni nusikaltėliai, kurie saugojo ir padėjo vystyti jiems nelegalią prekybą. Šie nusikaltėliai greitai apleido buvusią veiklą ir pradėjo vienyti tarpusavyje į naujas organizuotas gruputes, kurios anksčiau saugotus partnerius pradėjo šantažuoti ir reketuoti jų nelegaliai gautą pelną. Kadangi toks turtas jau nuo pat pradžių buvo įgytas neteisėtai, nukentėję negalėjo kreiptis pagalbos į teisėsaugos institucijas, kitaip patys būtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Dėl šios priežasties Lietuvoje skirtinguose regionuose greitai iškilo ne viena organizuoto nusikalstamumo gruputė (Gutauskas, Johnstone, Juška, Pozzuto, 2004, p. 205-206). Pagrindinis skirtumas tarp 9-tojo dešimtmečio viduryje ir pabaigoje veikusio organizuoto nusikalstamumo būtų tai, jog prasidėjęs valstybinio turto privatizavimas suformavo naujus privačia nuosavybe paremtus ekonominius santykius, todėl keitėsi ir nusikaltimų pobūdis. Anksčiau vyravusi pagrindinė prekyba traukėsi, ją pakeitė nelegali prekyba ginklais ir narkotikais, auganti prostitucija, vagystės, plėšimai, turto prievartavimai, sudėtingesni finansiniai nusikaltimai. Tad paskutiniaisiais

metais SSRS sudėtyje Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas transformavosi iš nelegalios pagrindinės prekybos į pačių nusikalstamų grupuočių tiekiamas neteisėtas prekes ar paslaugas, o tam sėkmingai įvykti leido valstybinio turto privatizavimas ir laisvos ekonomikos rinkos plėtra.

Nors 1991 metais Lietuva vėl tapo nepriklausoma valstybe, tačiau nusikalstamumas ir toliau didėjo. Nustatyta, jog per 1993 metus 10,000 gyventojų vidutiniškai tekdavo 150 nusikaltimų, o tai yra didžiausias šalies nusikalstamumo lygis per visą istoriją (Gutauskas, 2003, p. 7-8). Pirmaisiais nepriklausomybės metais šalies baudžiamojoje justicijoje dar nebuvo organizuoto nusikalstamumo teisinio reglamentavimo, taip pat ir silpnai išvystyta verslo įmonių teisinė apsauga, o tuo naudodamiesi atskiri nusikaltėliai greitai ėmė jungtis ir kurti grupuotes, besimančias plataus masto reketo ir turto prievartavimo. Šios nusikalstamos grupės ėmė reguliuoti daugelio atskirų šalies įmonių ir verslininkų darbo lokaciją, teisę dirbti ir prekiauti už tam tikrą mokesį. Tie, kas susimokėdavo, buvo jų saugomi nuo kitų nusikaltėlių ir neliečiami, visa ši sistema veikė vadinamuoju „stogo“ principu. O nemokantiems buvo grasinama, gąsdinama sužalojimais, smurtu arba turto sunaikinimu (Gutauskas, 2003, p. 9-10). Nusikalstamoms grupėms tuo metu tokią duoklę mokėdavo daugelis verslininkų, nes jų apginti iš esmės ir nebuvo kam. Dėl prastų darbo sąlygų, tuo laikotarpiu nemaža dalis buvusių teisėsaugos pareigūnų išėjo dirbti į kitas sritis, šalies policijos įstaigos buvo dar tik kuriamos iš naujo. Tai buvo dar viena priežastis, leidusi organizuoto nusikalstamumo grupuotėms iškilti finansiškai, kai kurios iš jų net pradėjo legaliai kurti savo apsaugos įmones, turėjusias apsaugoti juridinius asmenis. Vis dėlto, verslo reketas ir šantažas buvo ir jų pagrindinė veiklos kryptis. Šalies ekonominiame gyvenime organizuotas nusikalstamumas greitai tapo toks įtakingas, jog dauguma verslininkų nenorėdavo liudyti teisme ar rašyti pareiškimus, baimindamiesi dėl savo turto saugumo ir gyvybės. Be jau paminėtų nusikalstamų veikų, šios grupuotės užsiimdavo ir plėšimais, vagystėmis, narkotikų, ginklų ir spalvotųjų metalų prekyba. Spėjama, kad Lietuvoje tarp 1991-1998 metų galėjo veikti virš 100 organizuoto nusikalstamumo grupių, o jų bendras narių skaičius siekė nuo 500, iki daugiau nei 2000 asmenų (Babachinaitė, G. Gutauskas, A. Jurgelaitienė, G. Kiškis, M. Starkus, S. 2003, p. 147-151). Dauguma jų veikė didžiausiuose šalies miestuose: Vilniuje – „Vilniaus brigada“ ir „Centurionis“, Kaune – „Žaliakalnis“, „Daktarai“ ir „Daškiniai“, Klaipėdoje – „Gaidjurgio“ grupuotė“, Šiauliuose – „Princai“, Panevėžyje – „Tulpiniai“ ir „Kavioro“ grupuotė, o Alytuje – „Baubliai“. Marijampolėje, Biržuose, Kėdainiuose, Kupiškėje ar Telšiuose, nors ir silpniau, tačiau taip pat veikė įvairios organizuotos grupuotės. Dauguma jų formavosi panašios gyvenamosios vietos, pažinčių ir bendrų interesų pagrindu. Pavyzdžiui, Kauno „Daktarų“ grupuotė kūrėsi pagal jos narių gyvenamąją vietą, nes dauguma jų gyveno Viliampolės rajone, kuriame kartu augo ir jau nuo vaikystės pažinojo vienas kitą.

Organizuotas nusikalstamumas pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais greitai tobulėjo kokybiškai ir vis labiau panašėjo į labiau urbanizuotoms ir išsivysčiusioms šalims būdinga

kriminogeninį modelį, nes patys nusikaltimai tapo profesionaliesni. Prasidėjo sudėtingesni finansiniai ar baltųjų apykaklių nusikaltimai, net atsirado ir pirmųjų užsakomų nusikaltimų, atliekamų savo srities profesionalų. Literatūroje paprastai nurodoma, jog pagrindinės ekonominės priežastys, lėmusios nesėkmingą organizuoto nusikalstamumo grupių sustabdymą pirmaisiais nepriklausomybės metais, buvo dviejų naujų įstatymų išleidimas ekonomikos srityje: Lietuvos Respublikos įmonių įstatymas (1990) bei Lietuvos Respublikos valstybinio turto privatizavimo įstatymas (1991) (Gutauskas, Johnstone, Juška, Pozzuto, 2004, p. 206-207). Remiantis jais, anksčiau tik arba individualia, arba kooperatyvo forma veikę verslai buvo galutinai privatizuoti. Asmenys, turėję sukaukę daugiau kapitalo, galėjo nevaržomai jį paleisti į apyvartą. Problema ta, jog dauguma piliečių, galėję tai padaryti, buvo iš nusikalstamos veikos praturtėję nusikaltėliai ir tokie įstatymų pakeitimai sudarė palankias sąlygas neteisėtai įgytą kapitalą investuoti į legalius verslus ir įmones, nes tuometinė pajamų teisėtumo kontrolė buvo gana silpna, o turto apmokestinimo reglamentai neefektyvūs. Daugelis sąžiningai lėšas kaupusių piliečių neturėjo jokio kapitalo, o tuo metu prasidėjusi sparti infliacija privertė nuvertėti ir netekti per visą gyvenimą sukauptų pinigų. Tuo tarpu nusikaltėliai, naudodamiesi turimais korupciniais ryšiais ir sukauptu kapitalu, nekilnojamojo turto uždaruose ir viešuose aukcionuose (taip šalyje tuo metu vyko įmonių privatizavimo procesas), pasitelkdami grasinimus ir jėgą, sėkmingai privatizavo daugelį objektų: verslus, pramonės įmones, kavines, viešbučius ir t.t. Galima teigti, jog daugelis organizuoto nusikalstamumo grupuočių, prasidėjęs valstybinio turto privatizavimui, labiausiai sustiprėjo ir suklestėjo. Nauji šalies ekonominiai įstatymai, kurie buvo išleisti paskubomis ir neturint daugelio reikalingų papildomų reglamentų ir apsaugos priemonių jų skaidrumui užtikrinti, leido asmenims iš organizuoto nusikalstamumo pasaulio ne tik sėkmingai „plauti“ neteisėtai įgytus pinigus, bet ir dar labiau praturtėti. Kadangi neteisėtai sukauptos lėšos jau buvo apskaitomos ir legalaus verslo, jų vykdomi nusikaltimai tapo dar sunkiau atskleidžiami.

Organizuotas nusikalstamumas Lietuvoje XX a. dešimto dešimtmečio viduryje galutinai transformavosi. Valstybinio turto privatizavimo procesas artėjo link pabaigos ir didžioji jo dalis atiteko privatiems asmenims, kurių nemažą dalį sudarė buvę nusikaltėliai iš organizuotų grupių. Dėl tuo metu įsigaliojusių Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso pasikeitimų, dauguma organizuotų grupuočių atsisakė reketo ar smurtinių nusikaltimų ir perėjo prie mažiau rizikingų nusikalstamų veikų. Šalia įgyto teisėto verslo, paslapčia buvo kuriamos ir fiktyvios įmonės, kuriose buvo vykdoma nelegali veikla bei „plaunami“ pinigai. Šalia to, taip pat buvo vykdomi tokie nusikaltimai kaip prostitucijos organizavimas, narkotikų platinimas, nelegalūs lošimų namai ir panašiai (Gutauskas, 2003, p. 10-11). Lietuvoje palapsniui prisitaikius prie naujos teisinės ir ekonominės infrastruktūros, teisėsaugos institucijų padėtis stabilizavosi, gerėjo socialinis mobilumas. Gerėjant situacijai, jau 1996 metais buvo demaskuota ir sustabdyta ne viena organizuota nusikalstama

grupė. Tais metais buvo suimti ir nuteisti 104 asmenys už organizavimą, dalyvavimą ar vadovavimą nusikalstamame susivienijime (Gutauskas, Johnstone, Juška, Pozzuto, 2004, p. 210). Tačiau, nors ir buvo sulaikyta nemažai asmenų, nebuvo atkreiptas dėmesys į jų grupuočių finansinės infrastruktūros išardymą, kas leido vykdomai nusikalstamai veikai nenutrūkti, nes į nuteistųjų narių vietas ateidavo kiti nusikaltėliai, kurie galėjo sėkmingai perimti savo pirmtakų funkcijas. Po šių įvykių organizuoto nusikalstamumo veiklos metodai ėmė keistis, atsisakius jau minėtų agresyvių ir smurtinių veiksmų, buvo pereita prie taikios kriminalinės rinkos pasidalijimo ir bendradarbiavimo. Dėl silpnėjančios valstybinių sienų kontrolės, buvo užmegzti ir sėkmingai plėtojami ryšiai su kitų šalių organizuoto nusikalstamumo grupuotėmis. Geografiškai patogi tranzitinė Lietuvos padėtis greitai pradėta išnaudoti kaip efektyvi kontrabandinių prekių (tabakas, narkotikai, ginklai, alkoholis, maisto produktai) gabenimo jungtis tarp rytų ir vakarų Europos (Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys, 1997-1999). Ši kontrabanda dažniausiai buvo gabenama tranzitu iš vakarų Europos per Lietuvą į Rusiją bei vidurio Azijos šalis. Šalia prekių, organizuotas nusikalstamumas vis labiau plėtojosi ir nelegalias tarptautines paslaugas, tokias kaip prekyba žmonėmis ar nelegali migracija. Nustatyta, kad tarp 1992 ir 1996 metų Lietuvoje sulaikytų nelegalių migrantų skaičius gana sparčiai didėjo nuo kelių šimtų iki keliolikos tūkstančių kasmet (Lazarenka, 1996). Įprastai daugelis jų iš Baltarusijos per Lietuvą sausumos keliu mėgindavo keliauti į vakarų Europą arba jūros keliu per Klaipėdos uostą į Skandinavijos valstybes. Remiantis Europos saugumo ir Bendradarbiavimo tarybos informacija, prostitucijos tikslais iš visų postkomunistinių 1997-2000 metais į vakarus buvo išgabenta apie 750,000 mergaičių ir moterų, o dėl savo patogios geografinės padėties Lietuva tapo svarbia šių neteisėtų prekių ir paslaugų dalimi. Apibendrinant pirmąją šalies nepriklausomybės dešimtmetį, galima konstatuoti, jog apskritai bendras nusikalstamumas šalyje nemažėjo, o netgi didėjo. Skaičiuojama, kad 1990-1998 metais Lietuvoje užregistruotų nusikaltimų skaičius kasmet augo nuo 37 tūkst. iki daugiau nei 78 tūkst. (Dapšys, 1999, p. 8-9). Sunku pasakyti, kiek iš šių užregistruotų nusikaltimų yra tiesiogiai susiję su organizuotu nusikalstamumu, nes tokios statistikos tiesiog nėra, tačiau manoma, kad jis sudaro apie 5 % visų šalyje įvykdytų tiek užregistruotų, tiek ir latentinių nusikaltimų per metus (Šimkus, 2003, p. 14-15).

2004 metais Lietuva įstojus į ES prasidėjo kitas etapas kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą, kuris tęsiasi iki šiol. Kadangi šalis pateko į Šengeno zoną, jos sienų kontrolė jau nebebuvo itin griežta, todėl organizuotas nusikalstamumas dar mažiau rizikuodamas galėjo toliau sėkmingai plėtoti nelegalių paslaugų tinklą ir prekių kontrabandą. Yra žinoma, kad šiuo laikotarpiu Lietuvoje tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu aktyviausiai veikė tokios nusikalstamos grupuotės kaip „Agurkiniai“, „Švininiai“, „Miliai“, „Žemaičiai“, „Buduliai“, „Šmikiniai“ bei S. Bėgliko vadovaujama grupuotė (Gutauskas, 2011, p. 311-314). Nors ir turėjo skirtingas tiek hierarchines, tiek organizuotumo struktūras, daugelio jų nusikalstamos veikos kryptys buvo panašios.

Kuriant ir plėtojant plačią tarptautinės prekybos infrastruktūrą, pagrindinė orientavimosi sritis buvo nelegalių prekių kontrabanda į kitas šalis, tokių kaip cigaretės, narkotikai, alkoholis ar ginklai. Uždirbtas pelnas investuojamas į teisėtas verslo įmones ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Tai įgyvendinti tapo ganėtinai įprasta per vadinamuosius „ofšorinius“ verslus, kurie garantuodavo neteisėtų lėšų apsaugą ir finansinį konfidencialumą kitų valstybių nerezidentinio statuso įmonėse, todėl juos atsekti tapo dar sunkiau. Taip pat vis labiau plito sudėtingesni čekių ir grynųjų pinigų padirbinėjimų metodai, o atsiradusi galimybė laisviau judėti tarp ES šalių leido organizuotoms grupuotėms vykdyti ir kitų šalių piliečių nuosavybių ir brangių daiktų, tokių kaip sausumos ar vandens transporto priemonių, krovininio transporto, statybų ar žemės ūkio technikos, vagystes. Dėl 2008 metais prasidėjusios pasaulinės ekonominės krizės Lietuvoje smarkiai išaugo bedarbių skaičius. Organizuotam nusikalstamumui tai sudarė tinkamas sąlygas toliau plėtoti tarptautinės prekybos žmonėmis bei prostitucijos paslaugas, apgaulės būdais per reklamas ir socialinius tinklus iš šalies išvežant jaunas merginas.

Pagal statistiką paskaičiuota, jog nusikalstamos veikos, kurias padarė asmenų grupės 2006-2009 metais, palyginus su ištirtais nusikaltimais, nuolat augo nuo 18.7 % iki 22.7 %, o laikotarpyje tarp 2010 ir 2015 metų ėmė smukti nuo 19.6 %, iki 12.4 % (Informatikos ir ryšių departamento duomenys prie LR vidaus reikalų ministerijos). Grupinės nusikalstamos veikos, palyginus su kitais ištirtais nusikaltimais 2015-2020 metų laikotarpyje taip pat krito ir paskutiniaisiais metais sudarė vos 4.2 % visų šalyje ištirtų veikų (Lietuvos statistikos departamento duomenys). Vis tik abejotina, jog visos šios užregistruotas grupinės nusikalstamos veikos tiesiogiai siejasi su sudėtinga šiuolaikine organizuoto nusikalstamumo grupuočių struktūra ir jų vykdoma veika. Net ir vieno asmens padaromi nusikaltimai gali būti susiję su organizuotu nusikalstamumu, bet tam įrodyti paprasčiausiai nepakanka įrodymų. Iš esmės tokio tipo nusikaltimai paprastai apima bendrininkavimu, o ne organizuotos grupės ar nusikalstamu susivienijimu kaltinamus asmenis. Be to, remiantis tiek Informatikos ir ryšių departamento, tiek ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis, laikotarpyje tarp 2006 ir 2018 metų šalyje kasmet vidutiniškai ištiriama tik apie 45%-55% visų užregistruotų nusikalstamų veikų. Visa tai leidžia teigti, jog oficiali statistika niekaip negali parodyti realaus organizuoto nusikalstamumo veikų masto ir padaromos žalos, nes dėl sudėtingumo ir latentiškumo dauguma jų labai retai patenka tarp teisėsaugos užregistruotų nusikalstamų veikų, o dar rečiau yra sėkmingai ištiriami. Galima konstatuoti, jog organizuotas nusikalstamumas šalyje iki šiol niekur nėra dingęs, o naudojami techniškai sudėtingi nusikalstamų veikų metodai bei korupciniai ryšiai geba efektyviai juos apsaugoti nuo patekimo į teisėsaugos institucijų akiratį.

Organizuotas nusikalstamumas šiomis dienomis sparčiai tobulėja technologiniu aspektu ir tampa dar kompleksiškesnis, tad jų nusikalstamą veiką susekti tampa vis sunkiau. Atsiradusio tokios naujovės kaip anoniminiai mokėjimai, kriptovaliutos ar teisiškai nekontroliuojamos internetinės

pinigų pervedimo sistemos leidžia nusikalstamosioms struktūroms vykdyti dar sudėtingesnius finansinius nusikaltimus, naudojantis daugybe skirtingų bankinių sistemų ir vykdant tarp jų pavedimus, o tokių lėšų kilmė tampa dar sunkiau atsekama. Sparčiai populiarėja ir dokumentų klastojimo nusikaltimai. Organizuotas nusikalstamumas, pasitelkdamas savo ryšius ir aukštos kvalifikacijos specialistų paslaugas, gali klastoti ir parduoti įvairios paskirties dokumentus, tokius kaip netikros darbo sutartys, pasai, vizos, kilmės dokumentai ar tapatybės kortelės. Vien Lietuvoje kiekvienais metais neaiškiais aplinkybėmis dingsta daugiau kaip 30 tūkst. asmens dokumentų, kurie, tikėtina, yra sėkmingai panaudojami vykdant nusikalstamas veikas (Kuchalskis, 2018, p. 214). Vis dėlto, šiais laikais organizuotas nusikalstamumas labiausiai veikia perėjęs į internetinę erdvę, kur mažai rizikuojant galima sėkmingai plėtoti neteisėtų prekių ir paslaugų prekybą. Galima teigti, kad šiolaikiniame pasaulyje prekybos įpročiai yra neabejotinai pakitę, nes žmonės interneto dėka gali patogiai rasti ir apsipirkti visko ko jiems reikia neišeinant iš namų, o tiek pirkėjas, tiek ir pardavėjas gali būti iš visiškai skirtingų pasaulio pusių, jiems nebereikia susitikti gyvai, tad tiek paklausai, tiek ir pasiūlai atstumas ar valstybių sienos jau nebeturi jokios reikšmės. Tuo naudodamasis, organizuotas nusikalstamumas gali sėkmingai pardavinėti kone bet kokias prekes ar paslaugas tiek bendrai visiems pasiekiamame internete, tiek ir vadinamajame „tamsiajame“ (angl. *Darkweb*) internete, kuris iki pat šiol teisėsaugai yra sunkiai pasiekiamas ir nepakankamai iširtas, kad būtų galima nustatyti realų per jį įvykdomų nusikaltimų mastą. Internetas organizuotam nusikalstamumui tapo naudingas ne tik kaip puiki prekybos erdvė, bet kaip ir įrankis vykdyti kibernetines atakas prieš valstybines institucijas ar verslo įmones, įsilaužiant į jų slaptas duomenų bazes ir vagiant ne tik konfidencialius informacinius įrašus, bet ir pinigus. Manoma, kad Lietuvoje tokios kibernetinės atakos dažniausiai pasireiškia laužiantis į žmonių asmenines banko korteles ir vagiant iš jų duomenis (Kuchalskis, 2018, p. 218-219). Dar viena nauja ir gana pelninga nusikalstamos veikos sritimi organizuotam nusikalstamumui tapo nusikaltimai aplinkai. Juos apima nelegali prekyba laukiniais gyvūnais ar augalais, jų dalimis, taip pat neteisėtas įvairaus tipo atliekų išmetimas į aplinką. Praeityje organizuotam nusikalstamumui būdingos nusikalstamos veikos taip pat neliko pamirštos. Organizuotos grupuotės, bendradarbiaudamos ir kitų šalių nusikaltėliais, toliau sėkmingai vykdo neteisėtų prekių, tokių kaip narkotikai, tabakas, vaistai, ginklai ir alkoholis, kontrabandą bei įgyvendina tokias paslaugas kaip nelegali migracija, prostitucija ar prekyba žmonėmis. Dėl visų šių nusikaltimų plačios ir sudėtingos struktūros, kurią apima daug valstybių ir nusikalstamų grupių, organizuotas nusikalstamumas šiomis dienomis nebėra reiškinys, kuris kiekvienoje šalyje galėtų būti vertinamas skirtingai. Tai neabejotinai jau tapo globaliu reiškiniu, dėl savo dinamikos ir lankstumo sugebančio efektyviai prisitaikyti prie susidariusių sąlygų vykdyti finansiškai pelningus nusikaltimus, išnaudojant naujai atsivėrusias politines (įstatymų pakeitimai, sienų kontrolė), ekonomines (nedarbas, auganti prekių paklausa) bei socialines (nusikalstama aplinka, technologinės žinios) galimybes bet kurioje pasaulio dalyje.

Etapas	Galimybių veiksniai	Nusikalstamos veikos
Iki 1985 m. „vagys įstatyme“	Komunistinė nomenklatūrinė sistema Silpna valstybės kontrolė reguliuojant produkciją Būtiniausių prekių deficitas Neproporcinga kainų sistema	Nelegali „šešėlinė“ prekyba metalais, maistu, falsifikuotais darbužiais, suklastotais čekiais ir valiutomis
1985-1990 m. Perestroika	Kapitalo kaupimas į kooperatyvines įmones (Kooperacijos aktas) Valstybinių institucijų nepasiruošimas ekonominių pokyčių kontrolei Platus SSRS biurokratinis aparatas	Nelegalių verslų didėjimas, kuriuose vykdyta neteisėta buhalterija ir mokesčių vengimas Korupciniai ryšiai su šalies valdininkais Daugėjo ekonominių ir smurtinių nusikaltimų
1991-1995 m. pirmieji Nepriklausomybės metai	Daug nelegaliai praturtėjusių verslininkų Valstybinio turto privatizavimas Silpna pajamų teisėtumo ir apmokestinimo kontrolė Silpna ir iš naujo pertvarkoma šalies teisėsauga Nebuvo organizuoto nusikalstamumo teisinio reglamentavimo	Verslininkų reketavimas ir šantažavimas („Stogas“) Neteisėtai įgytų lėšų „plovimas“ per legalius verslus Korupciniai ryšiai Nelegali prekyba ginklais ir narkotikais, prostitucija, vagystės, plėšimai, turto prievartavimai, lošimai, sudėtingesni finansiniai nusikaltimai
1996-2003 m. perėjimas į tarptautinį organizuotą nusikalstamumą	Silpnėjanti sienų kontrolė Patogi geografinė Lietuvos padėtis Sustiprėjusios vidaus teisėsaugos institucijos	Tabako, narkotikų, ginklų, alkoholio, maisto produktų kontrabanda Nelegalių tarptautinių paslaugų (migracija, prekyba žmonėmis, prostitucija) plėtra
2004-2012 m. įstojimas į ES ir ekonominė krizė	Lietuva įstojo į ES Palankios galimybės šalies piliečiams pradėti verslus kitose šalyse Ekonominė krizė	Cigarečių, narkotikų, alkoholio, ginklų, vogtų transporto priemonių ar juvelyrikos kontrabanda „Ofšorinių“ verslų steigimas Čekių ir grynųjų pinigų klastojimai Tarptautinė prekyba žmonėmis ir prostitucija
2013 m. iki dabar	Informacinių technologijų plėtra	Sudėtingi finansiniai nusikaltimai Dokumentų klastojimai Neteisėtų prekių ir paslaugų prekyba internete ir kibernetinės atakos Nusikaltimai aplinkai Įprastų prekių ir paslaugų kontrabanda

Lentelė 3: Organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje raidos etapai

Išanalizavus visą organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje raidą, galima matyti aiškius šio reiškimo etapus, kurie, priklausomai nuo susidariusių sąlygų tiek šalies viduje, tiek pasaulyje, atitinkamai ir keitėsi. Lentelėje 3 šie raidos etapai išsiskirstyti pagal jų egzistavimo laikotarpį, priežastis arba galimybių veiksniai bei jiems būdingas vykdytas nusikalstamas veikas. Apibendrinant visą organizuotumo nusikalstamumo Lietuvoje raidą, galima teigti, jog jis visiškai atitinka anksčiau aptartą šio reiškimo teoriją, kuomet dėl tam tikrų politinių, ekonominių ar socialinių pokyčių spragų šalies viduje susikuria nusikalstamos galimybės, kuriomis organizuoto nusikalstamumo grupuotės, pasitelkdamos savo organizuotumo lankstumą, korupcinius ir technologinius ryšiais, gali sėkmingai panaudoti neteisėto verslo plėtojimui ir efektyviai iš to pelnytis.

Organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje politinis diskursas

Išnagrinėjus Organizuoto nusikalstamumo profesinį diskursą bei jo raidos etapus Lietuvoje, galima pereiti prie šio reiškimo politinio diskurso analizės. Anksčiau jau buvo minėta, jog atkūrus nepriklausomybę, šalies Baudžiamajame kodekse (toliau – BK) dar nebuvo nenumatyta atsakomybė už organizuotos nusikalstamos grupės veiklą ar jos organizavimą, todėl tokių grupių narius ar vadus teisiškai buvo sudėtinga patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Tik 1993 metais įsigaliojus įstatymo pakeitimams, pirmą kartą atsirado baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamo susivienijimo organizavimą ir buvo išdėstyti tam būdingi požymiai (Piesliakas, 1999, p. 60). Dar vienas svarbus pakeitimas, stiprinęs atsakomybę už organizuotą nusikalstamumą buvo tai, jog kodekse taip pat keitėsi ir bausmių skyrimo taisyklės padarius du ar daugiau tapačių nusikaltimų. Anksčiau padaromi panašūs nusikaltimai buvo vertinami kaip vienas, dėl to ir bausmė buvo skiriama kaip už vieną nusikaltimą. Tačiau pagal tuo metu naujas nuostatas teismas vertindamas tapačius nusikaltimus turėjo skirti bausmę už kiekvieną nusikaltimą ir tada bendrą bausmę, kuri galėjo būti didesnė negu už atskirus nusikaltimus. Galima paminėti ir tai, kad tuose pačiuose BK pakeitimuose, siekiant efektyviau kovoti su organizuotu nusikalstamumu, įsigaliojo ir nauja šių atsakomybę šalinanti aplinkybė. Remiantis ja, asmuo gali būti netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu jis padeda atskleisti ir demaskuoti organizuotos nusikalstamos grupės veiklą ir jos narius. Šis kovos su organizuotu nusikalstamumu papildymas visiškai atitiko tuometines tarptautines tendencijas, būdingas ir šiomis dienomis. 2000 metais dar kartą atnaujintame BK organizuotas nusikalstamumas jau buvo įtrauktas ir kaip viena iš atsakomybę sunkinančių aplinkybių. Remiantis kodekso 60 straipsnio 1 dalimi, jeigu nusikalstamą veiką padarė organizuota grupė, tai pripažįstama kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė, dėl kurios gali būti skiriama griežtesnė negu įstatyme numatyta bausmė.

2003 metais BK buvo dar sykį atnaujintas, šį kartą aiškiai apibrėžiant bendrininkavimo formas ir sampratą, kas anksčiau buvo aprašyta tik specialioje BK dalyje (Gutauskas, 2003, p. 32-33).

Naujojo BK bendroje dalyje jau buvo įtvirtintos bendrininkavimo darant nusikalstamą veiką rūšys, formos bei gresianti baudžiamoji atsakomybė (LR Baudžiamasis kodeksas, 24-26 str.). Kodekse išskiriamos šios bendrininkavimo rūšys:

- **Bendrininkų grupė.** Yra tada, kai bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje du ar daugiau asmenų susitaria nusikalstamą veiką daryti, tęsti ar užbaigti;
- **Organizuota grupė.** Yra tada, kai bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje du ar daugiau asmenų susitaria daryti kelis nusikaltimus arba vieną apysunkį, sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ir kiekvienas grupės narys, darydamas nusikaltimą, atlieka tam tikrą užduotį ar turi skirtingą vaidmenį;
- **Nusikalstamas susivienijimas.** Yra tada, kai bendrai nusikalstamai veiklai – vienam ar keliems apysunkiems, sunkiems ar labai sunkiems nusikaltimams daryti – susivienija trys ar daugiau asmenų, kuriuos sieja pastovūs tarpusavio ryšiai bei vaidmenų ar užduočių pasiskirstymas. Nusikalstamam susivienijimui prilyginama antikonstitucinė grupė ar organizacija bei teroristinė grupė.

Galima teigti, jog Lietuvoje teisiškai organizuoto nusikalstamumo sampratą apibrėžia BK 25 straipsnio 4 dalyje nurodyta nusikalstamo susivienijimo bendrininkavimo forma, nors pagal nurodytus požymius organizuota grupė taip pat turi nemažai panašumų. Tiek organizuotoje grupėje, tiek ir nusikalstame susivienijime galimas vaidmenų paskirstymas ir susitarimas daryti vieną apysunkį, sunkų arba labai sunkų nusikaltimą. Tačiau jei keli asmenys nusprendžia daryti vieną nesunkų nusikaltimą, remiantis kodeksu, tai jau nebėra organizuota grupė, arba vieną ar kelis nesunkius nusikaltimus ir tai jau nėra nusikalstamo susivienijimo bendrininkavimo rūšis, nors teoriškai taip galėtų būti. Kalbant apie organizuotą grupę, nėra iki galo aišku, ar tikrai ši bendrininkavimo forma turi ką nors bendra su organizuoto nusikalstamumo reiškiniu. Toks teisinis apibrėžimas atrodo ganėtinai minimalus, nes nėra nurodyta jokių požymių apie organizuotumo lygį ar asmenų tarpusavio ryšius, be to, jeigu galimas susitarimas daryti nusikaltimą bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje, ar tai negalėtų atitinkamai koreguoti ir pačios organizuotos grupės pavojingumo. Kyla klausimas, ar teisiškai yra didelis skirtumas, vienu atveju, jeigu asmenys savo užduotis ir vaidmenis pasiskirstė iš anksto, kitu atveju, jei tai padarė jau darant nusikaltimą. Lieka neaišku, ar požymis „darydamas nusikaltimą, atlieka tam tikrą užduotį ar turi skirtingą vaidmenį“ šiame bendrininkavimo formos apibrėžime apskritai yra reikalingas, nes abiem atvejais asmenys gali būti vertinami kaip organizuota grupė. Kadangi nusikalstamas susivienijimas kodekse įtvirtintas kaip vienintelė organizuotą nusikalstamumą žyminti bendrininkavimo forma, jai natūraliai keliami didesni reikalavimai negu organizuotai grupei: susivienijimas bendrai nusikalstamai veikai, trys ar daugiau asmenų, nuolatiniai tarpusavio ryšiai, užduočių ir vaidmenų pasiskirstymas darant nusikaltimus. Tačiau iš pirmo žvilgsnio neatrodo, jog tiek BK pateikiamų nusikalstamo susivienijimo

požymių gali pakakti, norinti šią bendrininkavimo formą labiau atskirti nuo organizuotos grupės, nes dauguma jų kone identiški. Abiejose gali būti trys ir daugiau asmenų, abi vienija bendras susitarimas, vaidmenų ir užduočių pasiskirstymas, o pagal sunkumą jas apibrėžiantys tyčiniai nusikaltimai taip pat yra labai panašūs. Skirtumai tik tie, jog organizuotai grupei gali būti priskiriami ir keli nesunkūs nusikaltimai, o nusikalstamam susivienijimui daugiau negu vienas apysunkis, sunkus arba labai sunkus nusikaltimas. Atrodo, jeigu teismo metu nepavyksta įrodyti, jog nusikaltimą ar kelis nusikaltimus padarė nusikalstamas susivienijimas, būtų labai sudėtinga įrodyti, jog buvo veikta organizuotos grupės bendrininkavimo forma. Šiuo atveju, svarbu tai, jog organizuota grupė neturi sietis su sudėtingomis organizuoto nusikalstamumo struktūromis ir hierarchija, todėl jai nereikia kelti pernelyg didelių ir panašių reikalavimų, kaip kad nusikalstamam susivienijimui.

Norint, kad organizuotos grupės forma būtų labiau kaip tarpinė grandis tarp kitų bendrininkavimo formų, būtinas tiek jos, tiek ir nusikalstamo susivienijimo, požymių, nurodytų BK, tobulinimas ir tikslinimas. Vos tik pasirodžius aptartiems kodekso pakeitimams, profesorius A. Gutauskas (Gutauskas, 2003, p. 35-36) teigė, jog organizuota grupė taip pat turėtų veikti kaip organizuotą nusikalstamumą žyminti bendrininkavimo forma. Ją siūloma apibrėžti pagal šiuos požymius: dviejų ar daugiau asmenų išankstinį (akcentuojant) susitarimą daryti vieną ar kelis nusikaltimus (nesvarbu, kokio sunkumo) ir kiekvienas grupės narys, darydamas nusikaltimą, turi skirtingą vaidmenį ir atlieka tam tikrą užduotį. Tuo tarpu nusikalstamo susivienijimo sudėtis turėtų būti dar labiau išplėsta, o jos požymiai informatyvūs ir turintys įrodomąją reikšmę: vaidmenų ir užduočių pasiskirstymas tarp grupės narių darant nusikaltimus, ekonominės naudos siekimas, išankstinis susitarimas vykdyti bendrą nusikalstamą veiklą, trijų ar daugiau asmenų susivienijimas, organizatoriaus (vadovo) arba kelių jų buvimas, smurto naudojimas arba pasiruošimas tai daryti. A. Gutausko manymu, į nusikalstamo susivienijimo sudėtį įtraukus nurodytus požymius, jis būtų aiškiau atskirtas nuo organizuotos grupės bendrininkavimo formos. Tokiu atveju nusikalstamas susivienijimas taptų dar sunkiau įrodomas, bet praktikoje būtų daug aiškiau į ką reikia orientotis. Kaltinamus asmenis vis tiek būtų galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn už atskirus įvykdytus nusikaltimus, net ir išvengus kaltinimų nusikalstamu susivienijimu. Dėl BK nurodytų požymių plačios sudėties, aukščiausio lygio organizuoto nusikalstamumo forma ir toliau išliktų nusikalstamas susivienijimas, tuo tarpu organizuota grupė, nors ir neturėtų tokių didelių reikalavimų, taip pat būtų vertinama kaip organizuoto nusikalstamumo bendrininkavimo forma iki nusikalstamo susivienijimo ir jos jau negalėtų būti taip stipriai tarpusavyje tapatinamos, dėl aiškesnių jas leidžiančių identifikuoti skirtumų. Vis dėlto, net ir praėjus beveik 18 metų po paskutinio aptariamų BK straipsnių atnaujinimo, tiek organizuota grupė, tiek ir nusikalstamas susivienijimas iki šiol išlieka pagal savo sudėtis apibrėžti lygiai taip pat ir neturi aiškiau šias bendrininkavimo formas leidžiančių atkirsti požymių, kurie ne tik teisiškai tiksliau atspindėtų ir organizuoto nusikalstamumo reiškinių sampratą, bet ir leistų teismų

praktikoje geriau spręsti šių formų atribojimo problemą.

1997 metais Lietuvoje buvo priimtas „Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas“, kuris turėjo įtvirtinti tam tikras bendros kovos su organizuotu nusikalstamumu kryptis (LR Seimas, 1997). Šis teisės aktas nurodė tam tikrų prevencinių priemonių taikymą asmenims, kurie savo veiksmais gali varžyti kitų asmenų laisves ir teises, kelti grėsmę visuomenės saugumui, taip pat sudaryti sąlygas organizuoto nusikalstamumo socialinėms ir ekonominėms prielaidoms atsirasti ir plėtotis. Įstatyme išskiriamos šios prevencinės priemonės:

- **Oficialus perspėjimas.** Raštiškas įgalioto teisėsaugos pareigūno pareikalavimas asmeniui laikytis šalies Konstitucijos ir įstatymų, nevaržant kitų asmenų laisvių ir teisių bei nedarant teisės pažeidimų;
- **Įrašymas į policijos operatyvinę-prevenicinę įskaitą.** Šiuo atveju, jeigu asmuo, net ir gavęs oficialų perspėjimą, nenutraukė grėsmę visuomenės saugumui keliančių veiksmų arba surinkti duomenys jau yra pakankami, kad būtų taikomos griežtesnės priemonės nei perspėjimas, gali būti įrašomas į policijos operatyvinę-prevenicinę įskaitą, informacinę sistemą apie asmenis ir nusikalstamus susivienijimus, nuo 6 mėnesių iki 2 metų. Šis terminas gali būti pratęsiamas arba nutraukiamas anksčiau nustatyto termino, jeigu yra tam tinkamas pagrindas;
- **Teismo įpareigojimai.** Juos teismo patvirtinimu gali skirti įgaliotas teisėsaugos pareigūnas, jeigu surinkti duomenys rodo aplinkybes, kuriomis remiantis asmens veiksmai gali kelti grėsmę visuomenės saugumui. Šie įpareigojimai gali trukti 1-6 mėnesius ir būti pratęsti iki 1 metų, o juos apima vienas ar keli iš šių įpareigojimų: būti gyvenamojoje vietoje nustatytu laiku; nevairuoti motorinės transporto priemonės; nepalaikyti ryšių su konkrečiais asmenimis tiek tiesiogiai, tiek ir per kitus asmenis ar technines priemones; gyventi nurodytoje nuolatinėje gyvenamojoje vietoje; nesilankyti nurodytose vietose; neturėti šaunamųjų ar kitokių ginklų bei informuoti apie visus sandorius, kurių vertė didesnė nei 2000 litų.

Tad šis įstatymas buvo pirmasis Lietuvoje aiškiai išdėstęs prevencinio poveikio priemonių taikymą kovoje su organizuotu nusikalstamumu. Tačiau 2020 metų vasarą šis teisės aktas buvo paskelbtas negaliojančiu, o jį pakeitė tuo pačiu metu priimtas „Organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymas“ (LR Seimas, 2020). Jo paskirtis iš esmės panaši kaip ir buvusio užkardymo įstatymo – nustatyti tokias prevencines priemones kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą, kurios užtikrintų kiekvieno asmens ir visuomenės saugumą, teises ir laisves. Šis teisės aktas taikomas asmenims, kurie yra organizuotos nusikalstamos grupės nariai arba turi su jomis susijusių ryšių, siekiant nustatyti, atkleisti ir šalinti organizuotas nusikalstamas grupes, jų priežastis ir sąlygas, taip pat atgrasyti nuo dalyvavimo organizuotose nusikalstamuose grupėse bei skatinti jų narius

bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis. Organizuoto nusikalstamumo prevenciją, remiantis šio įstatymo 4 straipsniu, įgyvendina, formuoja ir koordinuoja Policijos departamentas bei jo subjektai: Finansinių nusikaltimų tarnyba, Kalėjimų departamentas, Muitinės departamentas, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas bei Valstybės saugumo departamentas. Įdomu tai, jog pačios prevencinės priemonės naujajame įstatyme nurodomos šiek tiek skirtingos, negu užkardymo įstatyme. Oficialus perspėjimas ir toliau išliko kaip viena iš prevencinių priemonių, o pareiškimo tvarka ir pasekmės taip pat keitėsi palyginti nedaug. Teismo įpareigojimai, anksčiau buvę kaip griežčiausia priemonė, dabar tapo tarpine prevencija, jų rūšys taip pat keitėsi. Įstatyme nebėra tokių įpareigojimų kaip motorinės transporto priemonės vairavimo ar ginklų turėjimo draudimas, tačiau atsirado tokie ribojimai kaip intensyvios priežiūros taikymas ar vertimasis ūkine, komercine, finansine ar profesine veikla. Anksčiau privalomas informavimas apie sandorius, kurių vertė didesnė nei 2000 litų buvo pakeistas į daugiau negu 40 bazinių bausmių ir nuobaudų dydžiu arba daugiau kaip 2000 eurų (1 BBND – 50 eurų (LR Vyriausybės nutarimas, 2018)). Galima paminėti ir tai, jog nuo šiol teismo įpareigojimų trukmė negali viršyti 3 mėnesių, nepasiekus prevencinių tikslų jie gali būti pratęsimi dar iki 3 mėnesių, o pats pratęsimų skaičius nėra ribojamas. Paskutinė ir naujausia priemonė, nurodyta organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatyme – neteisėtos kilmės turto konfiskavimas, kuris taikomas LR civilinio turto konfiskavimo įstatyme nustatyta tvarka. Verta pažymėti, kad šis įstatymas taip pat nustatė ir asmenų, susijusių su organizuotu nusikalstamumu, bendradarbiavimo su teisėsaugos institucijomis sąlygas. Jeigu asmuo suteikia slaptos informacijos apie organizuotų nusikalstamų grupių struktūrą, sudėtį, buvimo vietą ar veiklą, nusikaltimus, vietinius ar tarptautinius ryšius su kitomis nusikalstamomis struktūromis ar jų valdomą neteisėtą turtą, kuri teisėsaugos institucijoms būtų reikšminga, jam gali būti suteiktas imunitetas nuo persekiojimo baudžiamąja tvarka už padarytas ar galimai padarytas nusikalstamas veikas. Taigi, galima konstatuoti, jog naujasis įstatymas įtraukia ir ketvirtą prevencinę priemonę kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą – grupių narių ar su jomis susijusių asmenų bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis, kuris šalinant baudžiamąją atsakomybę, jeigu jų pagalba būtų vertinama kaip reikšminga.

1999 metais Lietuvoje buvo patvirtintas ir įsigaliojo svarbus nutarimas „Dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos“, kurios tikslas – įgyvendinti radikalias organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos priemones, reformuojant ir stiprinant teisėsaugos ir kitų valstybinių institucijų struktūrą, šalinant šių reiškinų priežastis, taip pat perimti aktyvios kontrabandos, korupcijos, mokesčių slėpimo, nusikalstamų grupuočių bei kitų nusikaltimų finansų ir ekonomikos srityje kontrolę (LR Vyriausybė, 1999, 1 dalis). Nutarime nurodyta, jog korupcija yra svarbus organizuoto nusikalstamumo neteisėtos veiklos įrankis, kuris naudojamas siekiant apsaugoti vykdomas nusikalstamas veikas, užtikrinant jų saugumą ir plėtrą pasiremiant

teisėsaugos ir teisėkūros tarnautojų papirkimu bei korupcija, tokiu būdu valstybiniu lygiu priimant kriminalinėms struktūroms palankius sprendimus. Šie korupciniai ryšiai daro didžiulę žalą valstybės ekonominiam vystymuisi, žlugdo verslo įmones ir šalies ūkį, skatina visuomenės nepasitikėjimą šalies institucijomis. Programos tikslus iš esmės apėmė kovos su korupcija priežasčių ir sąlygų šalinimas, kuriant ir tobulinant šalies teisinę sistemą visose srityse bei stiprinant valstybinių institucijų kontrolės mechanizmus. Reikia pažymėti, jog nemažas dėmesys nutarime skirtas ir tarptautiniam bendradarbiavimui, kuriuo siekiama efektyvaus ir plataus masto, apimant tiek kaimynines šalis, tiek ir tolimesnes. Prevencijos programos kūrimo etapas turėjo trukti 6 metus ir apimti tris etapus: būklės vertinimą, prevencijos ir kontrolės sistemos elementų formavimą bei naujų prevencijos kryptių nustatymą, tikslinimą ir vertinimą atsižvelgiant į galimas perspektyvas ateityje. Apskritai programos įgyvendinimo priemonės buvo itin plataus masto ir apėmė daugelį svarbiausių valstybinių institucijų, kurioms nurodytos konkrečios funkcijos jų veiklos srityje. Iš viso nurodyti net 59 konkretūs tikslai, kuriuos apima šalies ekonominė (ūkinė) ir finansinė veikla, socialinė apsauga, teisėsaugos organizacijos, liudytojų ir nukentėjusiųjų apsauga, antikorupcinių priemonių tobulinimas, bendradarbiavimas su kitų šalių institucijomis ir tarptautinėmis organizacijomis bei mokslinių metodinių priemonių vystymas ir tobulinimas. Taigi, įvertinus visą organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programą, gali konstatuoti, jog jos aktualumas nėra prarastas ir šiomis dienomis. Organizuotas nusikalstamumas nenustoja tobulėti, nuolat atranda vis naujų nusikalstamos veikos kryptių pasitelkdamas vis modernesnes priemones savo tikslams pasiekti, todėl būtina ir toliau tobulinti teisinę bazę, užtikrinant valstybinių institucijų skaidrumą, gerinant teisėsaugos sektoriaus technologines galimybes ir siekiant kuo efektyvesnio tarptautinio bendradarbiavimo demaskuojant organizuotas nusikalstamų grupių struktūras, kurios šiomis dienomis yra itin kompleksinės ir išsibarsčiusios po visą pasaulį.

2002 metais Lietuvoje buvo priimta, o 2017 patvirtinta redaguota šalies „Nacionalinio saugumo strategija“, kurioje daug dėmesio skirta ir kovai su organizuotu nusikalstamumu. Strategijoje teigiama, jog nacionalinį saugumą užtikrinančios valstybės institucijos privalo skirti ypatingą dėmesį organizuoto nusikalstamumo grėsmei, nes šis reiškinys neigiamai veikia valstybės politinį ir ekonominį gyvenimą bei kelia pavojų visuomenės saugumui (LR Seimas, 2002). Valstybiniu lygmeniu nurodyta ir toliau plėtoti organizuoto nusikalstamumo keliamų grėsmių nacionaliniam saugumui sistemą, kurioje sukaupta informacija bus integruota į visų atsakingų institucijų veiklos planavimą, taip siekiant mažinti organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos grėsmes bei stiprinti viešąjį saugumą. Nacionalinio saugumo strategijoje akcentuojami šie saugumo prieš organizuotą nusikalstamumą užtikrinimo mechanizmai:

- Organizuoto nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos stiprinimas, orientuojantis į ryšių su kitų šalių žvalgybomis ar teroristinėmis organizacijomis turinčias nusikalstamas

- grupės bei nusikaltimus, kurie kelia didžiausią grėsmę visuomenei ir žalą valstybei;
- Valstybės sienų apsaugos ir kontrolės prieš neteisėtą migraciją prevencijos užtikrinimas. Esant būtinybei, atnaujinti griežtesnę kontrolę ir prie ES vidaus sienos;
 - Saugumo institucijų galimybių plėtojimas, jų veiklą koordinavimo ir tarptautinio bendradarbiavimo stiprinimas bei investicijų į šiuolaikines technologijas didinimas siekiant mažinti organizuoto nusikalstamumo keliamas grėsmes nacionaliniam saugumui;
 - Korupcijos prevencinių priemonių įgyvendinimas, didinant atsakomybę ir skaidrumą viešajame sektoriuje, viešinant šalies teisėkūros sprendimus, šalinant nereikalingą reglamentavimą bei tobulinant korupcinių nusikaltimų baudžiamąsias priemones.

Reikia pažymėti, kad strategijoje organizuotas nusikalstamumas išskiriamas ne tik kaip nacionalinės, bet ir kaip tarptautinės svarbos reiškinys, kurio suvaldymas yra būtinas ne tik regiono valstybių, bet ir visos ES vienybės ir stabilumo išsaugojimui. Dėl šių priežasčių saugumo strategijoje nurodyta, jog Lietuva yra įsipareigojusi pagal savo galimybes prisidėti prie tarptautinių teisėsaugos organizacijų vykdomų misijų ir operacijų. Tad apibendrinus atnaujintą nacionalinio saugumo strategijos programą, galima konstatuoti, jog organizuotas nusikalstamumas ir toliau yra laikomas itin aktualia grėsme ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu. Šio reiškinio silpninimui aiškiai išskiriamos reikalingos prevencinės priemonės, tokios kaip pavojingų organizuotų grupių ir nusikaltimų stebėjimas, valstybės sienų apsauga, saugumo institucijų tiek žmogiškųjų, tiek technologinių išteklių stiprinimas ir tarptautinis bendradarbiavimas bei korupcijos viešajame sektoriuje mažinimas.

Kalbant toliau apie organizuotą nusikalstamumą tarptautiniu lygmeniu, būtina labiau paanalizuoti Lietuvos situaciją šiame kontekste. Kaip jau buvo minėta, XX a. pabaigoje organizuotos nusikalstamos grupuotės, pasinaudamos šalyje jau ilgą laiką buvusiu nusikalstama aplinka, turimos struktūros lankstumu ir silpnėjančia valstybinių sienų kontrole, greitai užmezgė artimus ryšius su kaimyninių ar tolimesnių šalių nusikaltėlių grupėmis ir pradėjo vykdyti bendrus nusikaltimus. Tam įtakos turėjo pavėluota tiek valstybinių, tiek ir tarptautinių teisėsaugos institucijų reakcija, kurioms nesisekė efektyviai kooperuotis tarpusavyje ir veikti bendru sutarimu (Gutauskas, 2000, p. 6-7). Apskritai tarptautinį bendradarbiavimą galima apibrėžti kaip vienos šalies teisinių procedūrų atlikimą ir jurisdikcijos nustatymą kitos valstybės teritorijos naudai. Šie mechanizmai gali pasireikšti skirtingų institucijų – prokuratūros, ikiteisminio tyrimo, policijos, teismo, bendradarbiavimo formomis, įtraukiant tiek tam tikrus tyrimų duomenų dalijimąsi, tiek ir nuteistų asmenų už konkrečią nusikalstamą veiką perdavimus atliekant bausmę kitoje šalyje (Seniutienė, Ubartas, 2013, p. 261). Vakarų ES narės dar 1985 metais pradėjo kurti teritorijas be vidinių sienų, taip atsirado vadinamoji „Šengeno zona“, kurioje judėjimas tarp skirtingų šalių sienų tapo laisvas. Kadangi šie geopolitiniai

pokyčiai organizuotam nusikalstamumui sukūrė naujas nusikalstamas galimybes, reikėjo atitinkamai kurti ir naujus mechanizmus, kurie sugebėtų užtikrinti efektyvią šių teritorijų be valstybinių sienų kontrolę ir apsaugą. Dėl šios priežasties 1992 metais Nyderlanduose buvo pasirašyta Maastrichto sutartis, kuri svarbi tuo, jog pirmą kartą daug dėmesio skyrė tarptautiniam teisėsaugos institucijų bendradarbiavimui tarp ES narių (Bilius, 2005, p. 96). Ją ratifikavusios šalys sutarė rūpintis bendra teisingumo ir saugumo politika bei bendradarbiauti tarpusavyje šiose ir atskirų sąjungos narių vidaus reikalų srityse. Šiems tikslams įgyvendinti buvo nutarta sukurti ir naują ES kriminalinės žvalgybos agentūrą – Europolą. Tiesa, Europolo konvencijos ratifikacija tarp ES narių ilgai užtruko ir buvo galutinai patvirtinta tik 1998 metais, o savo veiklą pradėjo tik dar po metų. Kaip pagrindinė Europolo užduotis išskiriama Europos saugumo užtikrinimas ir stiprinimas teikiant reikalingą informaciją ir duomenis ES valstybių narių teisėsaugos struktūroms. Iš esmės ši organizacija atlieka esminį vaidmenį skatinant ir vystant tarptautinį bendradarbiavimą tarp ES narių. Naudodama pažangiausias technologines priemones, analitines žinias, duomenų bazines ir rengdama atitinkamas atsako strategijas, Europolas skatina keistis vertinga kriminaline informacija tarp ES valstybių ir apima bet kokias nusikalstamos veikos formas, kuriose veikia organizuotas nusikalstamumas: kontrabanda, nelegali migracija, prostitucija, prekyba žmonėmis, vogto turto paieška, terorizmas, finansiniai nusikaltimai ar kibernetinės atakos, taip didinant valstybių bendrai vykdomų tarptautinių sulaikymo operacijų efektyvumą. Vertėtų pažymėti tai, jog Europolo pareigūnai neturi arešto įgaliojimų nei vienoje šalyje, jų funkcijas apima kriminalinės informacijos analizė ir jos teikimas šalių vidinėms teisėsaugos institucijoms, pagalba derinant slaptas sulaikymo operacijas bei nagrinėjant tarptautines kriminalines bylas ES teritorijoje. Lietuva, 2003 įstojusi į ES, taip pat pasirašė bendradarbiavimo sutartį su Europolu. Remiantis LR ir Europos policijos biuro bendradarbiavimo susitarimu (LR Seimas, 2004), Lietuvos kriminalinės policijos biuro Tarptautinių ryšių tarnyba (TRT) yra Europolo ir kitų Lietuvos teisėsaugos institucijų kontaktinis centras, per kurį vienintelį gali būti gaunama arba teikiama bet kokia Europolo kriminalinė informacija, saugoma arba ištrinama, užtikrinant maksimalų konfidencialumą ir slaptumą. Informacija apie konkrečius nusikaltimus TRT gali būti perduodama tik atitinkamoms su ta sritimi dirbančioms vidinėms šalies teisėsaugos institucijoms: Policijos departamentui, Muitinės departamentui, Migracijos departamentui, Valstybės sienos apsaugos tarnybai, LR generalinei prokuratūrai, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybai, LR valstybės saugumo departamentui arba LR specialiųjų tyrimų tarnybai. Vis dėlto, Europolas dėl savo ribotų galimybių negali pakankamai efektyviai padėti bendradarbiauti ES šalims tarptautiniu lygmeniu. Ši organizacija, dėl šalyse egzistuojančių skirtingų įstatymų ir teisės aktų, negali pati vykdyti jokių sulaikymo operacijų, neturi atskiro prokuratūros departamento su vykdomąją valdžia, taip pat nėra jokios bendros visoms ES šalims baudžiamosios teisės ir proceso normų, o tai apsunkina tarptautinio bendravimo galimybes tarp skirtingų valstybių teisėsaugos institucijų (Bilius, 2005, p. 98-99).

Belieka tikėtis, jog ateityje Europolo veiklos galimybės plėtosis ir ši organizacija turės dar daugiau teisinės galios padedant sulaikyti ir nuteisti su organizuotu nusikalstamumu susijusius asmenis bet kurioje ES teritorijoje. Jeigu kalbėti apie atskirus tarptautinius nusikaltimus ir jų kovos koordinavimą, be Europolo reikšmės, vertėtų paminėti, jog Lietuva, siekiant labiau suvienodinti teisinius skirtumus tarp ES šalių, yra ratifikavus ne vieną svarbią konvenciją: „Dėl elektroninių nusikaltimų“ (LR Seimas, 2004), „Dėl ekstradicijos“ (LR Seimas, 1995), „Dėl kovos su terorizmu“ (LR Seimas, 1997), „Dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta“ (LR Seimas, 1998). Tad ne tik Europolas, bet ir šios bei kitos pasirašytos konvencijos ar tarptautinės sutartys su ES, JTO ar kitomis organizacijomis turi palengvinti Lietuvos teisėsaugos institucijų darbą tiriant organizuoto nusikalstamumo vykdomus tarptautinius nusikaltimus, užtikrinant efektyvią reikšmingos kriminalinės informacijos sklaidą, derinant bendrus operatyvinius veiksmus demaskuojant ir išardant sudėtingas organizuoto nusikalstamumo struktūras bei sulaikant ir savo šalyje nuteisiant ne tik šių grupuočių vykdytojus, bet ir organizatorius, nesvarbu, kurioje Europos valstybėje jie slapstyti.

Šiais metais ES kartu su Europolu viešai paskelbė pavojingo ir organizuoto nusikalstamumo grėsmės vertinimo dokumentą (SOCTA), kuriame buvo gana plačiai aptarta dabartinė organizuoto nusikalstamumo vykdoma veikla ir iš to kylanti grėsmė visoje bendrijoje (Europol, 2021). Vertinant pastaruosius su COVID-19 pandemija susijusius 2020 metus, pastebima, jog net ir daugeliui šalių įvedus karantiną ir griežtus judėjimo ribojimus, organizuoto nusikalstamumo struktūros vis tiek sugebėjo lanksčiai prisitaikyti prie šių pokyčių ir atranda joms tinkamas nusikalstamas galimybes, iš kurių geba toliau pelnytis. Tai itin akivaizdu elektroninėje erdvėje, kuomet daugelio šalių verslo sektorius perėjo į nuotolinį darbą ir kibernetinės jų sistemų atakos dėl susilpnėjusios kontrolės tapo kaip niekada dažnos. Remiantis šia ataskaita, skaičiuojama, jog daugiau nei 80 % atskleistų nusikalstamų tinklų vykdo tokias neteisėtas veikas kaip:

- Narkotikų (kokaino, kanapių, heroino, sintetinių) kontrabanda;
- Turtiniai nusikaltimai (bankomatų ar krovinių atakos, sukčiavimo schemos, kišenvagystės, parduotuvių apiplėšimai);
- Prekyba žmonėmis (neteisėtas darbas, seksualinis išnaudojimas, tapatybės vagystės, organų ar kūno dalių pašalinimas);
- Kibernetiniai nusikaltimai (elektroninės sukčiavimo schemos, duomenų vagystės, kenkėjiškų programų kūrimas, vaikų seksualinis išnaudojimas elektroninėje erdvėje, piratavimas);
- Nelegali migracija;
- Nusikaltimai aplinkai (aplinką teršiančių produktų transportavimas, šalinimas ar perdirbimas, neteisėta prekyba gyvūnais ar augalais);

Be šių nusikaltimų, ataskaitoje minimos ir tokios veikos kaip dokumentų klastojimas, valiutų

padirbinėjimas ar profesionalų sporto varžybų, susijusių su lažybomis, aferos. Vertinant praėjusius pandeminius metus, konstatuojama, jog dėl COVID-19 prasidėjusi bendra pasaulinės ekonomikos recesija turės daug įtakos ir ES bendram tolimesniam vystymuisi. Tokių sektorių kaip aviacijos, laisvalaikio ir turizmo toliau besitęsiantis nuosmukis ekonomikos ekspertų manymu į priešpandeminį lygį sugrįš ne anksčiau kaip 2023 metais, nepaisant valstybių teikiamų finansinių stimulų paketu. Manoma, jog tos verslo įmonės, kurios pandemijos metu nesugebės išlikti, gali patekti į organizuotų nusikalstamų struktūrų įtakos sferas ir tapti jų kontroliuojamos. Mažėjant darbo vietoms, augs bedarbių skaičius, o tai dar labiau didins prekybos žmonėmis, nelegalios migracijos ar netgi įtraukimo į nusikalstamas struktūras grėsmes.

Organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje viešasis diskursas

Išanalizavus organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje profesinį ir politinį diskursus, galima toliau nagrinėti šio reiškinių viešąjį diskursą. Tačiau, pirmiausia reikėtų išsiaiškinti kas apskritai sudaro viešąjį kriminologinį diskursą ir kokiomis formomis jis gali pasireikšti. Pagrindinis viešojo diskurso šaltinis – masinės medijos, kurios veikia kaip svarbiausias informacijos perdavimo elementas šiuolaikinėje visuomenėje. Jas apima ne tik spauda ar žurnalistika, bet ir radijas, televizija, internetas, socialiniai tinklai, iš esmės viskas, kur galima gauti bet kokios informacijos apie bet ką. Esminis masinių medijų tikslas – parduoti savo informaciją ar pranešimą kaip produktą auditorijai. Kadangi informacijos tik pateikti neužtenka, reikia atitinkamų šaltinių ir tam tikro informacijos apdorojimo ir paruošimo, tad visa ši grandinė taip pat apima masinės medijos apibrėžimą. Kitaip tariant, visuomenės informavimo struktūrą sudaro: šaltiniai–medijos–auditorijos. Tačiau negalima kategoriškai teigti, jog masinės medijos veikia ir formuoja tik viešąjį diskursą, jos gali atitinkamai formuoti ir profesinį bei politinį diskursus. Dėl šios priežasties išskiriamos trijų tipų medijų „ideologijos“, pagal kurias yra apdorojama ir pateikiama informacija:

- Kokybinė – informacinių šaltinių atranka preciziška ir nešališka, parengimui taikomi aukšti moraliniai ir profesiniai standartai. Tokia informacija labiausiai remiasi išsilavinusi visuomenė, ekspertai ir mokslininkai, profesinio diskurso atstovai, kuriems reikia analitinių ir objektyvių žinių;
- Tarpinė – šaltinių atranka korektiška, tačiau prioretizuojama ta informacija, kuri gali būti labiau patrauklesnė auditorijai. Dėl to automatiškai taikomi ne tokie aukšti profesiniai ir moraliniai reikalavimai. Tokios informacijos auditorija gana plati, daugiausia apimanti gerai informuotus piliečius ir politinį diskursą;
- Pramoginė – sensacinga, skandalinga, todėl nebūtinai teisinga informacija, galinti pritraukti vartotoją. Informacijos parengimas gana paprastas, emociškai patrauklus, net vulgarus.

Auditorija – žemesnės socialinės grupės, žmonės iš gatvės, kurie ieško medijų informacijoje stiprių emocinių dirgiklių.

Tad šiuo atveju, kalbant apie viešąjį diskursą, reikia orientuotis į pramogines medijas, kurios turi didžiausią įtaką žmonių iš gatvės arba profaninio žinojimo formavimuisi. Kaip jau buvo minėta pradžioje, organizuotas nusikalstamumas ir šiais laikais daugelio paprastų žmonių sąmonėje pirmiausia siejasi su mafija ir joje aiškiai išsiskiriančiu lyderiu, arba „krikštateviu“, kuriam visi nariai paklūsta dėl jo milžiniško autoriteto. Šios organizacijos narius sieja artimi giminystės ir etniniai ryšiai, o jų veiklą paprastai apima atviri ir žiaurūs susirėmimai su teisėsaugos pareigūnais, susišaudymai, sprogimai, plėšimai, žmonių pagrobimai, užsakytos žmogžudystės. Tokį organizuoto nusikalstamumo suvokimą visuomenėje per ilgus metus labiausiai formavo ir sėkmingai stiprino grožinė literatūra, kino filmai ir serialai. Tokios fikcinės asmenybės kaip T. Soprano iš serialo „Sopranai“, M. Karleonė iš knygų ir filmų „Krikštatevis“, ar netgi realiai gyvenusios asmenybės kaip A. Kaponė, Dž. Dilindžeris ar A. Karpis ir jų gyvenimo istorijų ekranizacijos kine palaipsniui įtvirtino visuomenėje tam tikrą „mafijos mitą“, kuomet daugeliui tapo ganėtinais sudėtinga atskirti realius organizuoto nusikalstamumo faktus nuo paprasčiausios fikcijos (Albanese, 2010, p. 2-3). Reikėtų atskirai panagrinėti ką reiškia sąvokos mafija ir mitas. Žodis mafija yra kilęs iš praityje egzistavusių slaptų nusikalstamų struktūrų Italijoje, konkrečiau Sicilijoje, kurios ilgą laiką turėjo milžinišką įtaką ne tik saloje, bet ir visoje šalyje. Tačiau XIX-XX a. sandūroje prasidėjusi teisėsaugos kova su mafija privertė daugelį jos narių emigruoti į JAV, kartu su savimi į šalį atsinešant ir jų „mafijos kultūrai“ būdingas savybes. Iš pradžių šios organizacijos nariai neturėjo didelės įtakos naujoje šalyje, tačiau viskas ėmė keistis įsigaliojus Prohibicijos įstatymui 1920 metais. Pasinaudodama atsiradusiomis naujomis nusikalstamomis galimybėmis, savo struktūros lankstumu, gyvybingumu ir tvirtais tarpusavio ryšiais mafija greitai ėmė turtėti iš neteisėtos alkoholio kontrabandos. JAV Prohibicijos įstatymo spragos leido ne tik italų migrantų organizuotam nusikalstamumui, bet ir kitiems nusikaltėliams iškilti finansiškai, o dauguma nusikalstamų grupuočių tapo tokios galingos ir įtakingos, jog nebijodavo atvirai susiremti gatvėse su teisėsaugos pareigūnais, plėsti bankus, grobti žmones už išpirkas ir panašiai. Nors 1933 metais Prohibicijos įstatymas buvo panaikintas, italų mafija šalyje ir toliau išliko aktyvi, užsiimdama neteisėtais lošimais ar paskolų teikimais (angl. *loan sharking*) (Nicaso, Danesi, 2013, p. 15-16). Nieko keisto, jog šis organizuoto nusikalstamumo etapas JAV tapo dideliu įkvėpimu Holivudo kino industrijai. Jau ketvirtajame XX a. dešimtmetyje, vos tik panaikinus Prohibiciją, į kino ekranus iškilo daugybė sėkmingų filmų, įkvėptų tiek realiai gyvenusių, tiek ir išgalvotų su Italijos mafija susijusių asmenybių gyvenimo istorijų. Toks turinys labai greitai sukonstravo jau minėtą „mafijos mitą“ visos JAV visuomenės sąmonėje, kuris laikui bėgant išplito daugelyje pasaulio šalių. Mafijos nariai tapo tarsi naujieji kaubojai, mitinėmis atpirkimo ir dorybės iliustracijomis (Nicaso, Danesi, 2013, p. 17). Tad per ilgus dešimtmečius nuolat augant Amerikos

kino pramonės įtakai visame pasaulyje, žodis mafija sėkmingai „įaugo“ į kitų šalių visuomenės sąmonę bei tapo tarsi generalizuojantis ir kitas organizuotas nusikalstamas struktūras už JAV ribų.

Viešajame kriminologiniame diskurse mitas veikia kaip vienas svarbiausių elementų siekiant paaiškinti daugelį sudėtingų socialinių reiškinių, įskaitant ir organizuotą nusikalstamumą. Apskritai bet kokio mito pagrindinė funkcija yra paaiškinti pasaulyje egzistuojančius reiškinius kuo paprasčiau ir suprantamiau visiems visuomenės nariams, nepriklausomai nuo jų išsilavinimo ir socialinės padėties. Problema ta, kad vienam socialiniam reiškiniui, šiuo atveju, organizuotam nusikalstamumui, mitas bando suteikti tam tikrą integralią formą ir paaiškinti jį remdamasis esama nežinomybe, o ne patvirtintais moksliniais faktais, kad būtų suprantamas visiems bet tuo pačiu visiškai neprieštarautų ir bendrai vyraujančiai nuomonei. Kitaip tariant, mitas nesukuria naujo reiškinio paaiškinimo, bet tik dar labiau įtvirtina ir sustiprina tai, kuo žmogus jau ir taip norėtų tikėti. Tiek organizuoto nusikalstamumo, tiek ir bet kokio kito kompleksinio reiškinio atveju svarbiausia tampa tai, kuo tiki didžioji visuomenės dalis, nes tik tuomet masinės medijos parduodama informacija būtų paklausi ir susilauktų didesnio auditorijos palaikymo, tad daugiau ir uždirbtų, o pelnas visuomet yra svarbiausias pramoginių masinių medijų tikslas. Šiuo atveju, organizuoto nusikalstamumo reiškinys ir jo praeities romantizavimas visiškai neatitinkantis dabartinių tendencijų tiek literatūroje, tiek ir kine yra efektyviai išnaudojamas kaip visuomenei reikšmingas įvykis ir pelninga informacinė prekė, kurią galima pardavinėti vėl ir vėl. Žmonių iš gatvės žinojimo visuomenės daliai nereikalingas neaiškus organizuoto nusikalstamumo aiškinimas per sudėtingus politinius, ekonominius, socialinius ar kultūrinius veiksmus, svarbiausia, kas yra kaltas ir ką reikia nubausti. Taip sukuriamas išgalvotas visos sudėtingos nusikalstamos struktūros vado arba „krikštatevio“ vaizdas, kuris įgauna aiškiai išreikšto pagrindinio visuomenės priešo funkciją, o jį įveikus, visa organizuoto nusikalstamumo problema būtų išspręsta ir tvarka atstatyta. Vis dėlto, nereikėtų teigti, kad mafijos mitas apima tik organizuoto nusikalstamumo reiškinio paprastesnį paaiškinimą, jis taip pat atlieka kitas svarbias funkcijas (Justickis, 2001, p. 26):

- Mafija dažnai laikoma daugelio kompleksiškai sudėtingų visuomenės problemų priežastimi. Ekonominės krizės, nedarbas, didėjanti korupcija, žmonių dingimai ar mirtys nežinomomis aplinkybėmis pramoginėse masinėse medijose neretai būna siejamos su organizuoto nusikalstamumo veikla;
- Mafijos mitas gali sėkmingai veikti kaip bendro visuomenės priešo sukūrimas siekiant ne tik paprasčiau paaiškinti organizuotą nusikalstamumą, bet ir labiau suvienyti pačią visuomenę kovoje prieš jį. Turint didesnę visuomenės palaikymą, valdžios institucijoms būtų lengviau priimti norimas įstatymų pataisas, nes atstovaujami didžiausios visuomenės dalies interesai;

- Teisėsaugos institucijos, pasinaudodamas mafijos mitu, taip pat gali plėsti savo veiklos galimybes, reikalauti didesnio finansavimo ar netgi daugiau teisinių įgaliojimų, siekiant pažaboti organizuotą nusikalstamumą, kuris traktuojamas kaip daug pavojingesnis ir sunkiau įveikiamas nei yra iš tikrųjų.

Lietuva nebuvo išskirtinė šalis ir taip pat neišvengė mafijos mito įsivyravimo visuomenės sąmonėje. XX a. 9-10 dešimtmečių sandūroje, kuomet šalyje vyko chaotiškas perėjimas iš planinės į rinkos ekonomiką ir daugėjo nelegaliai praturtėjusių asmenų, kūrėsi naujos organizuoto nusikalstamumo grupuotės, užsiėmusios turto vagystėmis ir reketais, šantažais, žmonių pagrobimais ir žudymais. Viena iš tokių, Kauno Viliampolės rajone veikę „Daktarai“, vadovaujami Henriko Daktaro, kuris iki pat šių dienų šalies žiniasklaidoje ir visuomenės sąmonėje tebėra išlikęs kaip visos Lietuvos mafijos vadas. Kol buvo laisvėje, masinėse medijoje H. Daktaras buvo vertinamas kaip protingas, turtingas, negailestingas, įtakingas, artimų korupcinių ryšių su valdžios ir teisėsaugos pareigūnais turintis nusikaltėlis, kuriam paklūsta ir kitų nusikalstamų grupių vadai, o jo paties valdoma „Daktarų“ grupuotė apibūdinta kaip sukarinta organizacija, kuriai būdinga griežta struktūra, drausmė, žvalgybiniai ryšiai ir net smogikų būriai. Visuomenėje vyravo įsitikinimas, kad H. Daktaro negali sustabdyti jokios teisėsaugos institucijos, nes jis yra visos Lietuvos mafijos „krikštatėvis“ ir jį suėmus, sukils visos šalies organizuoto nusikalstamumo struktūros ir bandys jį išgelbėti bet kokia kaina. Vis dėlto, 1996 metais sulaikius H. Daktarą ir kitų metų pradžioje nuteisus pusaštuntų metų laisvės atėmimo bausme, šalies organizuotas nusikalstamumas nesiėmė visiškai jokių veiksmų, bandant jį išgelbėti. H. Daktarui atsidūrus kalėjime ir geriau jį pažinus, greitai paaiškėjo, kad jis visai neprimena masinėse medijose apie jį sukonstruoto vaizdo, netgi priešingai, tai gana naivus, ne itin raštingas ir apskritai labai vidutinio išsilavinimo žmogus (Justickis, 2001, p. 25). Šis H. Daktaro pavyzdys puikiai iliustruoja, kad organizuotas nusikalstamumas yra visiškai kitoks, negu vaizduojama mafijos mite. Nepakanka suimti ir nuteisti vieną nusikaltėlį, kuris yra susijęs su organizuotu nusikalstamumu ar netgi vadovauja grupuotei, šį reiškinį apima gerokai platesnė struktūra ir narių skaičius, kuri, net ir praradus vieną ar kelis svarbius asmenis, nesugriūna ir sugeba lanksčiai prisitaikyti prie pasikeitusių sąlygų, į pasitraukusių vietą atėjus kitiems ir perimant iš jų vadovavimą. Šiuo atveju, gerokai svarbiau akcentuoti finansinio organizuoto nusikalstamumo grupuočių pagrindo demaskavimą ir pašalinimą, nes tai suduotų daug didesnę smūgį nusikalstamos struktūros egzistavimui ir jos tolimesnei plėtrai, negu vieno ar kelių svarbių žmonių įkalinimas, ką parodė ir H. Daktaro atvejis (Gutauskas, 2003, p. 11). Vis dėlto, net ir sulaikius įsivaizduojamą Lietuvos organizuoto nusikalstamumo vadą bei nesulaukus jokios šalies nusikaltėlių reakcijos, visuomenės sąmonėje mafijos mitas niekur nedingo. Keliamos naujos teorijos, jog H. Daktaras tebuvo tik labai smulki figūra, o tikrasis šalies organizuoto nusikalstamumo vadas išlieka nežinomas, tačiau jis tikrai egzistuoja ir nuolat vykdo vis naujas nusikalstamas veikas, kurių teisėsaugos

institucijos nesugeba pažaboti. Iš vienos pusės, galima džiaugtis, jog žmonės tiki, kad organizuotas nusikalstamumas vis dar nėra išnykęs reiškinys, nes tai tiesa, tačiau iš kitos pusės, jo technologinis tobulėjimas ir vis naujai atrandamos nusikalstamų veikų kryptys jį kasdien tik dar labiau atitolina nuo mafijos mito suformuoto įvaizdžio. Taigi niekas, net ir akivaizdūs praktiniai įrodymai negali likviduoti mafijos mito, kuriuo profaninio žinojimo visuomenės dalis ir toliau nori tikėti, nes tai organizuoto nusikalstamumo reiškinį leidžia paaiškinti gerokai paprasčiau. Natūralu, jog žmogui, neturinčiam reikalingos kompetencijos ir žinių, daug lengviau priimti tokią „tikrovę“, kuri nėra sudėtinga ir apipinta daugelio ilgų tyrimų ir stebėjimų rezultatų analize. Toks realybės pateikimas yra patrauklesnis, nes leidžia žmogui tikėti, kad jis objektyviai suvokia jį supančią tikrovę, žino, kaip viskas yra iš tikrųjų, o tai jam suteikia tam tikrą pasitenkinimą ir ramybę, nes sąmonėje nežinomybės lieka gerokai mažiau, todėl pramoginėse masinėse medijose pateikiami organizuoto nusikalstamumo paaiškinimai dalį visuomenės traukia labiau nei mokslinėje literatūroje.

Tiriama problema. Organizuotas nusikalstamumas – sudėtingas socialinis reiškinys, egzistuojantis ne tik šalies viduje, bet ir tarptautiniu mastu visame pasaulyje. Šiais laikais organizuotas nusikalstamumas veikia ne taip akivaizdžiai, kaip praeityje, todėl gali pasirodyti, kad jo nebėra, nes tokių nusikaltimų iškyla nedaug. Kaip jau buvo minėta anksčiau, manoma, jog tokie nusikaltimai sudaro apie 5% visų Lietuvoje padarytų nusikaltimų per metus (Šimkus, 2003, p. 14-15). Tačiau šie nusikaltimai yra latentiniai, padaryti, bet nepatenkantys į teisėsaugos akiratį ir neužfiksuojami bendroje nusikaltimų statistikoje, todėl beveik neįmanoma tiksliai pasakyti, koks yra realus jų mastas ir padaroma žala valstybei. Sparčiai tobulėjant technologijoms, organizuoto nusikalstamumo padaromi nusikaltimai tampa vis sunkiau atskleidžiami, todėl tiek šalies įstatymai, nukreipti į kovą prieš šį reiškinį, tiek už tai atsakingos teisėsaugos institucijos, tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu mastu privalo neatsilikti ir pačios nuolat tobulėti, kad galėtų efektyviai tam priešintis.

Tyrimo aktualumas. Nors organizuotas nusikalstamumas yra visų ekspertų pripažįstamas kaip ir toliau egzistuojantis reiškinys tiek Lietuvoje, tiek ir visame pasaulyje, tačiau per pastaruosius kelerius metus apie tai mokslinių darbų, analizių ar tai įrodančios statistikos beveik nėra. Technologijų raida, gerėjantis socialinis mobilumas, įstatymų spragos, nuolat išskylančios naujos nusikalstamos galimybės bet kuriame pasaulio taške leidžia organizuoto nusikalstamumo struktūroms dar efektyviau nuslėpti savo vykdomas neteisėtas veikas, kurios yra mažiausiai rizikingos, tačiau labai pelningos, o jas susekti ir demaskuoti teisėsaugos institucijoms tampa vis sudėtingiau. Lietuva po nepriklausomybės atkūrimo palaipsniui suformavo gana tvirtą įstatyminę bazę, strategijas ir programas, skirtas kovai su organizuotu nusikalstamumu, tačiau kyla klausimas, ar jų ištobulinimas yra pakankamai modernus ir lankstus, atsižvelgiant į dabartinės organizuoto nusikalstamumo tendencijas. Ne vienas autorius yra pastebėjęs, jog neretai su organizuotu nusikalstamumu susijusių įstatymų ir teisės aktų naujinimas vis tik labiau apsiriboja paprasčiausiai anksčiau jau suformuotų ir naudotų prevencinių priemonių atkartojimu, neišskiriant jokių naujų šiuolaikinių galimų grėsmių, į kurias taip pat reiktų orientotis. Šiame darbe atliekamam empiriniu tyrimu bus siekiama išsiaiškinti, ar Lietuvoje įtvirtinta įstatyminė bazė šiomis dienomis tiek šalies viduje, tiek ir tarptautinėje arenoje vis dar sugeba efektyviai veikti organizuoto nusikalstamumo prevencijos srityje ir kokios galimos kovos su šiuo reiškiniu ateities perspektyvos.

Tyrimo objektas. Tyrimo metu buvo apklausiami Vilniaus apskrities Kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimų valdybos (toliau - KPONTV) prie Lietuvos Policijos departamento ekspertinio žinojimo pareigūnai, turintys kompetentingų tiek teorinių, tiek ir praktinių žinių organizuoto nusikalstamumo srityje.

Tyrimo tikslas. Nustatyti, ar Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas ir toliau išlieka reali grėsmė šalies saugumui ir ekonominiam vystymuisi, ar jam yra pakankamai efektyviai priešinamasi

bei kokios yra numatomos šio reiškinio ateities tendencijos.

Tyrimo uždaviniai:

- Išsiaiškinti, ar Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas ir šiomis dienomis tebeišlieka realia grėsme šalies ekonominei raidai bei nacionaliniam saugumui;
- Nustatyti, kokios konkrečiai nusikalstamos veikos, vykdomos organizuoto nusikalstamumo struktūrų, šalyje šiuo metu yra dažniausiai pasitaikančios;
- Įvertinti, ar dabartinė įstatyminė bazė ir numatomos prevencinės priemonės kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą yra pakankamai efektyvios;
- Aptarti, ar šalies teisinei sistemai reikalingi pokyčiai norint dar labiau sustiprinti organizuoto nusikalstamumo prevenciją ir kokie jie galėtų būti;
- Išsiaiškinti, kaip Lietuvos teisėsaugos ir saugumo institucijoms sekasi bendradarbiauti su kitų šalių organizacijomis kovoje prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą;
- Įvertinti galimas organizuoto nusikalstamumo perspektyvas ir tendencijas ateityje.

Tyrimo metodika. Norint pasiekti tyrimo iškeltus uždavinius ir tikslus, tiriamajame darbe buvo pasinaudota empirinio mokslinio tyrimo metodika, konkrečiau, kokybiniu pusiau struktūruotu ekspertų interviu. Naudojantis sukauptomis teorinėmis bei teisinėmis žiniomis apie organizuotą nusikalstamumą, netikimybinės tikslinės atrankos principu atrinkti ir apklausti organizuoto nusikalstamumo prevencijos srityje dirbantys kompetentingi valstybės pareigūnai, kurie savo turimomis ekspertinėmis žiniomis ir sukaupta patirtimi suteikė daug vertingos informacijos, susijusios su tyrimo tikslu ir uždaviniais. Surinkti duomenys toliau bus analizuojami ir lyginami kartu su jau aptarta organizuoto nusikalstamumo teorine dalimi, teisiniais aspektais, statistika ir raida Lietuvoje. Pabaigoje gauti tyrimo rezultatai bus apibendrinami kartu su išnagrinėta literatūra ir pateiktos galutinės išvados.

Tyrimo reikšmė. Tikimasi, jog galutiniai rezultatai bus naudingi ir aktualūs šalies teisėsaugos ir teisėkūros institucijų tarnautojams ir sukaupti duomenys galės būti pasitelkti kaip reikšmingos rekomendacijos plėtojant efektyvias prevencines programas ir strategijas kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą ateityje tiek šalies viduje, tiek ir tarptautiniu mastu. Šio tyrimo rezultatai taip pat galėtų būti naudingi mokslininkams, ekspertams bei specialistams, kurie ateityje toliau nagrinės organizuoto nusikalstamumo reiškinį, jo ypatybes bei galimas ateities tendencijas.

Empirinio tyrimo rezultatai

Empirinio tyrimo metu buvo apklausti 8 Vilniaus apskrities Kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimų valdybos prie Policijos departamento pareigūnai, kuriems anketos pagalba buvo užduodami daugiausia atviri klausimai, susiję su organizuotu nusikalstamumu, šio reiškinio raida Lietuvoje, dabartinėmis tendencijomis, taikomomis prevencinėmis priemonėmis ir panašiai (4 priedas). Pirmiausia respondentų buvo paprašyta trumpai apibūdinti, kas yra organizuotas nusikalstamumas ir kokie yra pagrindiniai šio reiškinio bruožai. Tarp institucijos tarnautojų teko sulaukti tiek siauresnių, tiek ir labiau išplėtotų šio reiškinio aiškinimų. Šiuo klausimu dažniausiai pasitaikydavo apibrėžimai, susiję su keletu žmonių susibūrimu/susivienijimu kartu vykdyti nusikalstamas veikas, ilgą arba neapibrėžtą laiką, pasidalijus savo funkcijas ir pareigas, turint aiškia hierarchijos struktūrą, o pagrindinis tikslas – neteisėto pelno arba didesnės įtakos tam tikroje verslo srityje ar valdžioje siekimas. Akivaizdu, jog tokie atsakymai visiškai atitinka anksčiau aptartos organizuoto nusikalstamumo teorijos bruožus. Tiesa, keli tyrimo respondentai į šį klausimą pažiūrėjo plačiau ir išskyrė daugiau šio reiškinio aspektų. Atsakymuose buvo teigiama, jog organizuotas nusikalstamumas yra platesnis socialinis konstruktas, kurio skirtingus aspektus galima nagrinėti sociologijos, teisės, kriminologijos, psichologijos ir kitų mokslų požiūriais. Žvelgiant iš sociologijos perspektyvos, organizuotas nusikalstamumas gali būti apibūdinamas per nusikalstamų tikslų siekimą tam tikromis organizuotumo formomis inicijuojant, planuojant, motyvuojant, derinant ir kontroliuojant atskirų asmenų pastangas ir veiksmus, t.y. visa tai siekiama grupine ir organizuota veiklos forma. Teisinį šio reiškinio aspektą lemia tai, kaip jo sampratos elementai apibrėžti teisės normose, kuriose aiškiai išskiriami tam tikri nusikalstamų struktūrų formavimo, sandaros ir sąveikos (tikslų, ryšių, vaidmenų, užduočių, veikimo būdų, priemonių) ypatumai. Visi šie teisiniai organizuoto nusikalstamumo sampratos elementai apibrėžti įvairiuose tiek nacionaliniuose, tiek ir tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose. Buvo netgi trumpai palyginama, kaip skirtingame teisiniame turinyje yra paaiškinamas šis reiškinys:

- Organizutas nusikalstamumas - sudėtinga sistema įvairių ryšių bei santykių tarp nusikalstamų grupių, jų narių, vykdančių nusikalstamą veiklą (dažniausiai kaip verslą) ir siekiančių užtikrinti šios veiklos saugumą pareigūnų papirkimu bei korupcija (LR Vyriausybė, 1999);
- Organizuta nusikalstama grupė - organizuta trijų ar daugiau asmenų grupė, egzistuojanti tam tikrą laiką ir veikianti kartu, kurios veiklos tikslas – padaryti vieną arba daugiau sunkių nusikaltimų ar nusikaltimų, pripažįstamų tokiais pagal šią Konvenciją, siekiant tiesiogiai ar netiesiogiai gauti finansinės ar kitokios materialinės naudos (JT konvencija, 2002);
- Nusikalstama organizacija - struktūrą turintis susivienijimas, įkurtas per tam tikrą

laikotarpį, susidedantis iš daugiau nei dviejų asmenų, sutartinai veikiančių siekiant vykdyti nusikalstamas veikas, už kurias baudžiama laisvės apribojimo arba laisvės atėmimo bausme, kurios ilgiausia trukmė yra bent ketveri metai, arba griežtesne bausme, ir kuriomis siekiama tiesiogiai arba netiesiogiai gauti finansinės ar kitokios materialinės naudos (ES oficialus leidinys, 2008);

- Organizuotas nusikalstamumas - siejamas su trijų ar daugiau asmenų grupe, veikiančia tam tikrą laiką, suburta galimai vienam ar keliems apysunkiems, sunkiems ir labai sunkiems nusikaltimams daryti, kuriuos sieja pastovūs tarpusavio ryšiai bei vaidmenų ar užduočių pasiskirstymas ir kurie yra organizuotos nusikalstamos grupės, kuri identifikuota Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos sukauptų patikimų duomenų analitiniu įvertinimu, nariai (ONPI 1 str. 3 p.);
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 25 straipsnyje kaip galimos atskiros nusikalstamo bendrininkavimo formos nurodyta „organizuota grupė“ ir „nusikalstamas susivienijimas“:
 1. Organizuota grupė yra tada, kai bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje du ar daugiau asmenų susitaria daryti kelis nusikaltimus arba vieną apysunkį, sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ir kiekvienas grupės narys, darydamas nusikaltimą, atlieka tam tikrą užduotį ar turi skirtingą vaidmenį.“ (BK 25 str. 3 d.);
 2. Nusikalstamas susivienijimas yra tada, kai bendrai nusikalstamai veiklai – vienam ar keliems apysunkiems, sunkiems ar labai sunkiems nusikaltimams daryti – susivienija trys ar daugiau asmenų, kuriuos sieja pastovūs tarpusavio ryšiai bei vaidmenų ar užduočių pasiskirstymas. Nusikalstamam susivienijimui prilyginama antikonstitucinė grupė ar organizacija bei teroristinė grupė.“ (BK 25 str. 4 d.).

Taigi, apibendrinus visus gautus atsakymus į pirmąjį tyrimo klausimą, galima konstatuoti, jog ekspertinis organizuoto nusikalstamumo aiškinimas iš sociologijos ir teisės perspektyvos remiasi lygiai tais pačiais teoriniais ir teisiniais aspektais, kurie jau buvo ne kartą minėti ir anksčiau tiek moksliniuose darbuose, tiek ir teisiniuose dokumentuose: kelių žmonių susitarimas/susivienijimas daryti nusikaltimą, kuriuos sieja tarpusavio ryšiai, funkcijų pasidalijimas, organizuotumas, hierarchijos struktūra, o pagrindinis tikslas – neteisėto pelno ar kito materialinio gėrio siekimas, naudojant korupcijos ir smurto įrankius.

Antrasis klausimas buvo nurodyti pagrindines organizuoto nusikalstamumo atsiradimo Lietuvoje priežastis. Praktiškai visi respondentai vienbalsiai teigė, jog organizuotas nusikalstamumas Lietuvoje labiausiai iškilo ir sustiprėjo šaliai atgavus nepriklausomybę dešimtojo dešimtmečio pradžioje, kuomet vyko staigus ir chaotiškas perėjimas iš centralizuotos planinės ekonomikos prie

laisvos rinkos santykių. Silpna teisėsauga, įstatymų spragos, didžiulio masto korupciniai ryšiai tarp valstybės tarnautojų ir nusikaltėlių šalyje sudarė palankias sąlygas stiprėti organizuoto nusikalstamumo struktūroms. Tad būtent tuo laikotarpiu skirtingose šalies regionuose pradėjo kurtis organizuotos nusikalstamos gaujos, kurios savo teritorijose dažniausiai užsiimdavo verslininkų reketu, turto prievartavimu, bei tarpusavyje kariaudavo dėl įtakos sričių. Sukaupusios daug lėšų ir turėdamas didžiulę įtaką, jos ėmė aktyviai dalyvauti valstybinio turto privatizacijoje. Tai lėmė dalies stambių įmonių ir bankų žlugimą, kas padarė didelės ekonominės žalos šalies ūkio subjektams ir gyventojams, kurie prarado savo turtą bei galimybę dalyvauti investiciniuose procesuose. Bėgant laikui ir stiprėjant legaliai ekonomikai bei rinkos santykiams, organizuotas nusikalstamumas įgavo šių struktūrų veikimui daugelyje valstybių būdingų bruožų, užimdamas nelegalias rinkas, tenkindamas draudžiamų prekių ir paslaugų paklausą bei ją kurdamas iki pat šių dienų.

Trečiasis klausimas buvo susijęs su nusikaltimų latentiskumu, tikslinantis su respondentais, ar jie pritartų minčiai, jog dabartinė statistika negali realaus organizuoto nusikalstamumo padaromų nusikaltimų skaičiaus ir jo egzistavimo masto. Gauti atsakymai buvo ganėtinai skirtingi, nes dalis sutiko su tuo, jog ir šiomis dienomis organizuotą nusikalstamumą apimančios nusikalstamos veiklos vis dar pasižymi didesniu latentiskumu nei kitos nusikalstamos veiklos, todėl šių nusikaltimų nepatekimas į teisėsaugos akiratį tikrai iškraipo realaus nusikalstamumo faktinę situaciją, nes remiamasi tik oficialiai užregistruotomis nusikalstamomis veikomis ir neparodo realios situacijos. Vis dėlto, likusi dalis respondentų taip nemano ir teigė, jog šiuo metu šalies teisėsaugos struktūros yra pakankamai stiprios ir skaidrios. Visi žinomi nusikalstamų susivienijimų ir organizuotų gupių nariai atlikinėja bausmės kalėjimuose arba yra nuolat stebimi, t.y. jos yra išardytos, o naujoms kurtis valstybės saugumo tarnybos neleidžia. Tad jeigu anksčiau, kai šalyje teisėsaugos institucijomis dar nebuvo stiprios, nusikaltimų statistika dėl latentiskumo negalėjo būti tiksli, tačiau šiomis dienomis nusikaltimų latentiskumo jeigu dar yra ir likę, tai jis labai minimalus. Kita vertus, respondentai aiškiai neišskyrė, kaip nusikaltimų latentiskumo sumažėjimas galėtų būti pagrindžiamas.

Ketvirtuoju klausimu respondentų buvo paprašyta nurodyti, kokios priežastys galėjo labiausiai lemti sėkmingą Lietuvos organizuoto nusikalstamumo grupių perėjimą į tarptautinį lygmenį. Šiuo klausimu dauguma pasisakė panašiai, kuomet labiausiai buvo išskiriama atsilaisvinę judėjimai tarp šalių, stiprėjanti socialinių ir ekonominių procesų globalizacija, laisvesnis prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimas. Kadangi šalies viduje organizuotos nusikalstamos grupės jau buvo pakankamai stiprios ir plačiai paplitusios, nedidelėje vidinėje rinkoje joms darėsi ankšta ir reikėjo ieškoti naujų neteisėtos veiklos sričių. Perėjimas į tarptautinį lygį leido netik generuoti dar didesnes pajamas, bet dėl šalių skirtingų teisinių reguliavimų ir lengviau išvengti patekimo į teisėsaugos akiratį, kai pvz. nelegalia veikla užsiimama vienoje šalyje, o gaunamas pelnas „išplaunamas“ arba investuojamas į kitos šalies rinką. Kai kurie respondentai taip pat paminėjo ir Lietuvos patogią geografinę padėtį, kuri itin palanki

neteisetų prekių ir paslaugų kontrabandai vykdyti tarp ES ir rytų Europos šalių, o šalyje veikiančios nusikalstamos struktūros tapo naudinga tarpine grandimi tarp tų regionų nusikalstamų organizacijų, padedanti atrasti reikalingus korupcinius ryšius ir teikdama aukšto lygio techninių priemonių pagalbą.

Penktuoju klausimu KPONTV pareigūnų buvo paprašyta įvertinti, ar Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas labiau veikia nacionaliniu, ar tarptautiniu lygmeniu. Dalis respondentų neturėjo tikslaus atsakymo ir teigė, jog ne visada įmanoma aiškiai atskirti, kur veikiama nacionaliniu, o kur tarptautiniu lygiu, todėl nurodė, jog abiem atvejais organizuotas nusikalstamumas Lietuvoje ir toliau išlieka panašiai aktyvus. Vis dėlto didesnė dalis mano, jog tarptautiniu lygmeniu veikia labiau. Pagrindinės to priežastys vėl buvo nurodytos panašios, kokios jau buvo paminėtos ir ketvirtame klausime: patogi Lietuvos geografinė padėtis, kurioje nuolat susiduria civilinėje apyvartoje neteisėtai esančių prekių gabenimo maršrutai tiek ES vidaus, tiek ir išorės kryptimis; laisvas asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas; didesnio pelno galimybės; teisėsaugos išvengimas.

Šeštasis klausimas buvo susijęs su pagrindinėmis šių dienų organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje neteisėtos veiklos kryptimis ir būdais. Respondentai turėjo nurodyti, kokio tipo nusikaltimai, kuriuos vykdo organizuotas nusikalstamumas, šiomis dienomis yra labiausiai paplitę. Įvertinus visą surinktą informaciją, galima išskirti šias nusikalstamų veikų sritis:

- Prekyba žmonėmis (priverstinio darbo arba prostitucijos išnaudojimui);
- Nelegali migracija;
- Prekyba suklastotomis prekėmis, kurios kelia grėsmę vartotojų sveikatai ir saugumui;
- Finansiniai nusikaltimai;
- Nusikaltimai kibernetinėje erdvėje;
- Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, jų kontrabanda;
- Akcizinių prekių (alkoholio, cigarečių) kontrabanda;
- Neteisėta prekyba šaunamaisiais ginklais.

Septintuoju klausimu respondentų buvo paprašyta nurodyti, kokios šalies institucijos šiuo metu dirba kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu lygmeniu. Buvo teigiama, kad už tai yra atsakingos tos institucijos, kurioms įstatymais suteikti įgaliojimai vykdyti žvalgybos, kriminalinės žvalgybos, ikiteisminio tyrimo teisingumo vykdymo funkcijas. Nors nevisi respondentai norėjo šias įstaigas nurodyti tiksliau, tačiau apibendrinus pavyko išsiaiškinti, jog su organizuotu nusikalstamumu susijusiais klausimais dirba: LR Vidaus reikalų ministerija, Valstybės sienos apsaugos tarnyba, LR valstybės saugumo departamentas, LR specialiųjų tyrimų tarnyba, Lietuvos kriminalinės policijos biuras, KPONTV padaliniai apskričių komisariatuose, Muitinė.

Kadangi šiame tyrime dalyvavo tik Vilniaus apskrities Kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimų valdybos pareigūnai prie Policijos departamento, aštuntuoju klausimu buvo

paprašyta nurodyti, kokios yra pagrindinės jų institucijos funkcijos kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą. Įvertinus gautus duomenis, galima išskirti šias pagrindines KPONTV funkcijas:

- Sunkių, labai sunkių, tarpregioninio ar tarptautinio pobūdžio nusikaltimų, nusikalstamų veikų, sukeliančių platų atgarsį visuomenėje, darančių didelę žalą valstybei ar asmenims kriminalinė žvalgyba ir ikiteisminis tyrimas;
- Visuomenės saugumo stiprinimas, atskleidžiant, užkardant ir tiriant minėtas veikas;
- Šias neteisėtas veikas apima šaunamųjų ginklų, sprogmenų, sprogstamųjų medžiagų nešiojimas, laikymas, įsigijimas, realizavimas bei sprogdinimas, narkotikai, kontrabanda ir padegimai, jeigu tai yra susiję su organizuotų nusikalstamų susivienijimų veikla.

Devintame klausime respondentai turėjo nurodyti, su kokios tarptautinėmis organizacijomis ar šalimis Lietuva labiausiai bendradarbiauja kovoje prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Kone visi KPONTV pareigūnai nurodė šias organizacijas: Europos policijos biuras (Europolas), Tarptautinė kriminalinės policijos organizacija (Interpolas), Eurojustas, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) ir Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) specializuotos agentūros bei įvairios nevyriausybinės organizacijos (NVO). Kaip pagrindinės šalys, su kuriomis Lietuva labiausiai bendradarbiauja kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą buvo nurodytos Lenkija, Latvija, Ispanija ir Vokietija. Galima paminėti ir tai, jog vienas iš respondentų nurodė, jog apskritai bet koks tarptautinis bendradarbiavimas yra pagrįstas tarptautinėmis sutartimis (konvencijomis), o policinis grindžiamas dvišaliais, trišaliais susitarimais su skirtingų valstybių policijos, kitų įstaigų (muitinės, saugumo ir kt.) administracijomis ir tai yra artimesnis, operatyvesnis bendradarbiavimo būdas.

Kalbant toliau apie tarptautinį bendradarbiavimą su kitų šalių institucijomis, dešimtame klausime respondentai turėjo nurodyti, su kokiais didžiausiais iššūkiais šiomis dienomis Lietuvos saugumo ir teisėsaugos institucijos vis dar susiduria šioje srityje. Šiuo atveju, kaip pagrindinė problema buvo išskirtas pernelyg sudėtingas kitų šalių biurokratinis aparatas ir skirtinga teisinė bazė. Šie veiksniai paprastai lemia ne tokį operatyvų keitimąsi slapta su organizuotu nusikalstamumu susijusia informacija, ypač jeigu tos šalies įstatymai tam tikras nusikalstamas veikas vertina skirtingai. Kaip pavyzdys buvo pateikiamas Ispanijos atvejis, kur keli kilogramai kokaino kontrabandos pagal šalies įstatymus yra laikoma mažareikšmiu nusikaltimu ir tokios bylos beveik niekada nepasiekia teismo, todėl šalis iš savo pusės į panašius iškilusius atvejus dažniausiai reaguoja vangiai ir nepakankamai greitai.

Nuo vienuoliktojo klausimo buvo pereita prie dabartinės šalies įstatyminės bazės vertinimo. Pirmiausia respondentų buvo paprašyta įvertinti, ar dabartinis LR Baudžiamasi kodeksas, jų manymu, tinkamai apibrėžia organizuotą nusikalstamumą per bendrininkavimo formas (organizuota grupė ir

nusikalstamas susivienijimas) ir ar siekiant pagerinti teismų praktiką dirbant su organizuoto nusikalstamumo bylomis, šias bendrininkavimo reikėtų kaip nors teisiškai apibrėžti kitaip. Beveik visi respondentai konstatavo, jog dabartinė galiojančios LR BK nuostatos nesukelia esminių problemų kvalifikuojant organizuoto nusikalstamumo padaromas veikas, be to, Lietuvos Aukščiausiasis teismas bei teismų praktika jau pakankamai tiksliai apibrėžė bendrininkavimo formas. Tačiau vienas respondentas nebuvo iki galo patenkintas visomis BK nurodytomis nuostatomis. Nors BK ir nėra nurodyta, tačiau teismų praktikoje neretai iškyla bandymai įrodyti organizuotos nusikalstamos grupės bendro išdo turėjimą. Šiuolaikinės technologijos, tokios kaip kriptovaliutos, leidžia tokį kriterijų apeiti arba paversti neįrodomu dalyku.

Kaip jau buvo minėta organizuoto nusikalstamumo politinio diskurso analizėje, iki praėjusių metų vasaros Lietuvoje galiojusį organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą pakeitė naujas Organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymas. Toliau tyrime dalyvavusių KPONTV pareigūnų buvo klausama, ar įstatyme išskirtos prevencinės priemonės laikui bėgant bus efektyvios ir padės geriau atskleisti bei šalinti organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje priežastis ir sąlygas. Viena dalis respondentų išskyrė, kad kol kas praėjo per mažai laiko, jog jau būtų galima matyti realią šio įstatymo naudą kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą, nes bet kokio įstatymo reglamentavimas visada tikrinamas kai tai veikia arba neveikia praktikoje. Kita pusė buvo labiau optimistiškesnė, teigdama, kad naujame prevencijos įstatyme numatytos priemonės, kai jau bus pradėtos plačiai taikyti praktikoje, bus efektyvios ir padės geriau atskleisti bei šalinti organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje priežastis bei pasėkmes, ypač dėl to, jog naujasis įstatymas, lyginant su anksčiau galiojusiu, pirmą kartą orientuosis į organizuoto nusikalstamumo neteisėto turto konfiskavimą, kaip taikytiną prevencinę priemonę, kuri leis dar efektyviau ardyti bet kokią nusikalstamą struktūrą.

Tryliktame klausime respondentų buvo klausama, kokių prevencinių priemonių tobulinimui ir vystymui Lietuvoje reikėtų skirti didžiausią dėmesį, atsižvelgiant į šių dienų organizuoto nusikalstamumo tendencijas ir veiklos kryptis. Apibendrinus gautus duomenis, galima išskirti šias prevencines sritis:

- Korupcijos prevencijos stiprinimas valstybinėse ir teisėsaugos institucijose;
- Organizuoto nusikalstamumo ekonominio potencialo ardyimas;
- Vaikų įtraukimo į organizuoto nusikalstamumo veikas prevencija;
- Turto išieškojimo, konfiskavimo sistemos ir ikiteisminio tyrimo efektyvumo vertinimo metodikos tobulinimas;
- Prevencinių priemonių, skirtų gyventojų turto apsaugai stiprinti, organizavimas;
- Nacionalinio ir tarptautinio bendradarbiavimo nusikalstamumo prevencijos srityje plėtra;
- Prekybos žmonėmis nusikaltimų prevencija.

Keturioliktame klausime respondentai turėjo įvertinti, ar šiomis dienomis organizuotą nusikalstamumą vis dar galima laikyti realia grėsme šalies nacionaliniam saugumui ir ekonominei raidai. Beveik visi teigė, jog tai ir toliau išlieka padidinto pavojaus visuomenei nusikalstamumo forma, net jeigu tam tikru momentu jis nėra labai aktyvus, tačiau sukeliama žala yra visuomet reikšminga. Kaip patys žalingiausi padariniai valstybei išskirta „šešėlinė ekonomika“ ir korupcinėmis priemonėmis iškraipomas valstybinių struktūrų funkcionavimas, kurias ir vykdo organizuoto nusikalstamumo grupės, stipriai pažeisdamos valstybės ekonominę galią bei raidą. Dėl šių priežasčių organizuotas nusikalstamumas visuomet išliks realia grėsme nacionaliniam saugumui ir šalies ekonominei raidai. Vis dėlto, vienas respondentas nesutiko su daugelio kolegų nuomone, teigdamas, jog organizuoto nusikalstamumo jau galima ir nelaikyti realia grėsme šalies saugumui ir raidai. Šis reiškinys nebėra toks nesuvaldomas, koks buvo per pirmąjį atkurtos nepriklausomybės dešimtmetį, o teisėsaugos institucijos ir įstatyminė bazė yra pakankamai stiprios, kad jį efektyviai pažabotų. Galima sutikti, jog lyginant su tuo, kokia situacija Lietuvoje buvo prieš 30 metų, organizuotas nusikalstamumas kone visiškai suvaldytas, tačiau ir šiais laikais, kaip nusikalstamų struktūrų veikla nebėra tokia akivaizdi ir visais įmanomais būdais, pasitelkus moderniausias technologijas ir kitus pažangius veikos nuspėjimo įrankius, yra slepiama nuo teisėsaugos akiračio ir tai tikrai neįrodo, kad organizuotas nusikalstamumas jau nebėra reali grėsmė.

Praėjusiais metais prasidėjusi COVID-19 pandemija pakeitė gyvenimą visame pasaulyje. Sekančiame klausime respondentų buvo prašoma įvertinti, ar tai galėjo padėti organizuotam nusikalstamumui Lietuvoje ir pasaulyje dar labiau sustiprėti. Dalis respondentų pritarė minčiai, jog taip galėjo nutikti, kadangi su šios pandemijos paskelbimu yra susiję įvairūs socialiniai, ekonominiai ir visuomenės poreikių apribojimai. O bet kokie suvaržymai yra prielaida atsirasti naujoms nusikalstamumo, įskaitant ir organizuoto, formoms. Galima sakyti, iškyla naujos nusikalstamos galimybės, nes visuomenės nariai net ir pandemijos metu ir toliau norės tenkinti būtiniausius poreikius, kurių, negalėdami gauti teisėtais būdais, bus dirbtinai sukurti pasiūlos, ypač jeigu tai pelninga, organizuoto nusikalstamumo grupių. Vis tik dalis respondentų mano, jog organizuotas nusikalstamumas pandemijos metu kai kuriose srityje kaip tik nusilpo. Dėl valstybių sienų uždarymų, judėjimo šalių viduje apribojimų, sustojusio verslo neabejotinai tapo gerokai sunkiau verstis tokiomis neteisėtomis veikomis, kaip kontrabanda, vogto turto gabenimas, verslo reketavimas (dalis įmonių arba sustabdė savo veiklą, arba visai užsidarė). Kita vertus, ir ši respondentų dalis sutiko, jog susidariusi situacija organizuotam nusikalstamumui galėjo padėti atrasti naujas neteisėtų veikų sritis, apie kurias daugiau sužinosime ateityje.

Šešioliktame klausime respondentų buvo prašoma pasvarstyti, kokių nusikaltimų ateityje susijusių su organizuotu nusikalstamumu, tiek Lietuvoje, tiek ir pasaulyje, daugės, o kokių turėtų mažėti. Beveik visi vienbalsiai nurodė, jog vykstant sparčiai informacinių technologijų plėtrai

įvairiose valstybinių institucijų veiklos ir visuomenės gyvenimo srityse, ateityje daugės organizuotų nusikalstamų grupių padaromų kibernetinių nusikaltimų, tokių kaip sukčiavimas ar elektroninių duomenų vagystės. Taip pat ir toliau išliks dažni tokie nusikaltimai kaip prekyba žmonėmis, kontrabanda, neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis. Tikimasi, jog mažės nusikaltimų, susijusių su turto vagystėmis ir prievartavimu. Verta paminėti, jog vienas iš respondentų kaip ateityje tikėtiną grėsmę išskyrė teroristinių organizacijų, ypač Europoje, stiprėjimą, kurių motyvai bus ne ekonominiai, bet politiniai ir religiniai. Jau ne vienerius metus ES vykdo palankią pabėgėlių politiką, juos priimant ir integruojant į visuomeninį gyvenimą, o tai neabejotinai didina teroristinių išpuolių riziką ateityje.

Septynioliktas klausimas buvo vienintelės tyrimo metu panaudotas uždaras klausimas, kuriame KPONTV pareigūnų buvo prašoma skalėje nuo 1 iki 10 pažymėti, kaip jų nuomone, Lietuvai pavyksta suvaldyti organizuoto nusikalstamumo reiškinių nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu (1 - visai nepavyksta, 10 - pavyksta idealiai). Iš aštuonių tyrime dalyvavusių respondentų, organizuoto nusikalstamumo suvaldymą nacionaliniu lygmeniu visi įvertino tarp 7-9 balų ir bendras vidurkis siekė 8,125 balo. Suvaldymą tarptautiniu lygmeniu visi pareigūnai vertino prasčiau ir balai svyravo tarp 6-8, o bendras vidurkis buvo lygiai 7 balai. Apibendrinus įverčius, galima teigti, jog organizuoto nusikalstamumo suvaldymą nacionaliniu lygmeniu Vilniaus apskrities KPONTV pareigūnai vertina kiek geriau negu tarptautiniu, taip pat aiškiai parodoma, kad šis reiškinys abiem lygmenimis vis dar nėra visiškai išardytas ir pašalintas.

Paskutinis, aštuonioliktas klausimas nebuvo susijęs su organizuoto nusikalstamumo apibrėžimo paaiškinimu, raida, įstatymais ar ateities tendencijomis, bet su pačia sąvoka „organizuotas nusikalstamumas“ ir jos vartosenos tinkamumu. Kaip jau buvo minėta ir teorinėje dalyje, lingvistiniu požiūriu organizuotas nusikalstamumas nėra visiškai teisinga sąvoka, nes terminas „nusikalstamumas“ yra labiau kaip visumos skirtingų nusikaltimų indikatorius rodantis padarytų nusikaltimų kiekį arba nusikalstamumo lygį tam tikroje teritorijoje per tam tikrą laiką. Dėl šios priežasties organizuotą nusikalstamumą kai kurių autorių yra siūloma geriau įvardinti kaip organizuota nusikalstama veika. KPONTV pareigūnų buvo paklausta, ar toks sąvokos pakeitimas būtų logiškas ir priimtinas vartoti šalies teisinėje sistemoje, ar vis tik organizuotas nusikalstamumas yra pernelyg stipriai prigijęs terminas tiek visuomenės sąmonėje, tiek ir valstybės įstatymuose. Vos vienas respondentas nurodė, jog pritartų organizuotos nusikalstamos veikos sąvokai. Likę septyni nesutiko su šia mintimi, argumentuodami tuo, kad sąvoka „organizuotas nusikalstamumas“ apibūdina tiek nusikalstamumo kokybinį aspektą – tam tikrų veikų organizuotumą, tiek ir kiekybinį aspektą – nurodo ne kurią nors vieną, atskirą veiką, o tokių veikų visumą. Logikos požiūriu „organizuoto nusikalstamumo“ ir „organizuotos nusikalstamos veikos“ santykį galima būtų apibūdinti kaip visumos ir jos dalies santykį, kuriame „organizuotas nusikalstamumas“ yra visuma, o „organizuota

nusikalstama veika“ – tos visumos dalis. Šiuo atveju, sąvoka „organizuota nusikalstama veika“ apibrėžia tik labai siaurą sritį, vieną konkretų nusikaltimą, kai tuo tarpu organizuoto nusikalstamumo grupuotės kaip vienetas, užsiima daugeliu skirtingų nusikaltimų, kurie tarpusavyje persidengia, viena kitą finansuoja, maskuoja ir t.t. Tokia reiškinių formuluotė skambėtų pernelyg siauriai ir nėra logiška, nes „organizuota nusikalstama veika“ yra tik viena konkreti veika, padaryta organizuotos grupės, o „organizuotas nusikalstamumas“ jau apima visą šio reiškinių kompleksumą. Kita vertus, anot vieno respondento, galbūt būtų galima kelti klausimą ne dėl jau aptartų lingvistinių konstrukcijų vartosenos teisinėje sistemoje apskritai, o klausimą dėl jų vartosenos konkrečiuose teisiniuose kontekstuose, tarkim jeigu tam tikruose įstatymuose ar tarptautiniuose susitarimuose kalbama apie vieną konkrečią nusikalstamą veiką, kurią vykdo organizuotas nusikalstamumas.

Apibendrinant iš Vilniaus apskrities KPONTV prie Policijos departamento pareigūnų gautus empirinius duomenis, galima konstatuoti, jog daugeliu atvejų pasitvirtino teorijoje jau aptarta informacija apie organizuotą nusikalstamumą. Šalies teisėsaugos institucijų darbuotojai kalbėdami apie šį reiškinį remiasi tais pačiais teisiniais dokumentais, pripažindami, jog tai yra sudėtingas socialinis konstruktas, kurį, iš skirtingų mokslo sričių perspektyvos, galima nagrinėti ir apibrėžti įvairiai. Išskiriant pačius svarbiausius jo bruožus, galima teigti, jog tai yra kelių žmonių susitarimas daryti vieną ar daugiau nusikaltimų, juos pačius jungia tarpusavio ryšiai, pareigų pasidalijimas, aiški hierarchijos struktūra, organizuotumas, o viso to esminis tikslas – neteisėto pelno siekimas, naudojantis korupcija, smurtu, šantažu ir kitomis nesąžiningomis priemonėmis. Ekspertai taip pat sutiko, jog organizuoto nusikalstamumo iškilimui Lietuvoje daugiausia įtakos turėjo chaotiškas perėjimas iš planinės į rinkos ekonomiką pirmaisiais šalies nepriklausomybės atgavimo metais, kuomet silpnas teisėsaugos mechanizmas ir neaiškūs įstatymai sudarė tinkamas nusikalstamas galimybes organizuotoms grupuotėms pradėti ir vystyti neteisėtus verslus, o gaunamą pelną investuoti į valstybės privatizuojamą turtą. Buvo pripažinta, jog šiomis dienomis neretai tenka susidurti su nemažai biurokratinių ir įstatyminių kliūčių sėkmingam institucijų bendradarbiavimui tarptautinio organizuoto nusikalstamumo klausimais, tačiau pasidžiaugta, jog bent jau dabartiniai šalies įstatymai, skirti šio reiškinių prevencijai šalies viduje, yra gana efektyvūs, o šalies tarnybos ir slaptosios žvalgybos efektyviai seka ir kontroliuoja bet kokias galimas organizuoto nusikalstamumo grėsmes. Tačiau būtina reguliariai sekti globalią situaciją ir staigiai reaguoti į bet kokius ekonominius, politinius ar socialinius pokyčius, kurie galėtų organizuotam nusikalstamumui vėl leisti veikti aktyviau. Dėl to svarbu nuolat stiprinti korupcijos prevenciją tarp valstybinių institucijų, efektyviai šalinti bet kokią didesnę nusikalstamų struktūrų ekonominę užnugarį, gerinti tarptautinį bendradarbiavimą bei ir toliau vykdyti dažniausiai pasitaikančių nusikaltimų, tokių kaip finansiniai, kibernetiniai, prekyba žmonėmis ar įvairių prekių kontrabanda, prevenciją. Kalbant apie galimas

ateities tendencijas, tyrime dalyvavę ekspertai nurodė, jog dėl spartaus visuomeninio gyvenimo skaitmenizavimo visame pasaulyje, neabejotinai daugės nusikaltimų kibernetinėje erdvėje, susijusių su finansais, elektroninių duomenų vagystėmis ar neteisėta prekyba internetu, taip pat, ypač Europoje, dėl politinės situacijos gali stiprėti teroristinės organizacijos ir kyla jų atakų grėsmė. Niekur nedings ir per daugelį metų jau tapusios „tradicinės“ organizuoto nusikalstamumo veikos, tokios kaip prekyba žmonėmis, neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis ir kontrabanda. Tačiau galima numanyti, jog mažės nusikaltimų, susijusių su turto prievartavimu ir vagystėmis.

Išvados

- Remiantis kriminologijos mokslo diskurso samprata, bet kokį egzistuojantį reiškinį galima konstruoti pagal trijų rūšių diskursus: profesinį, politinį bei viešąjį. Juos skiria tai, kad kiekvieną iš jų sudaro skirtingi visuomenės individai, kurie, remdamiesi turimomis asmeninėmis žiniomis ir patirtimi, tą patį reiškinį ar procesą vertina skirtingai. Kitaip tariant, egzistuoja vadinamoji socialinio žinojimo disciplina, kuria remiantis, visuomenę sudaro ekspertinio, gerai informuotų piliečių bei žmonių iš gatvės arba profaninio žinojimo nariai. Kadangi diskursas suponuoja tam tikrą kalbėjimo formą, būdingą bet kuriai konkrečiai mokslo sričiai, skirtingo žinojimo visuomenės nariai tą pati dalyką traktuos savitai, remdamiesi subjektyvia nuomone. Dėl šios priežasties, norint išnagrinėti organizuotą nusikalstamumą iš kriminologinės perspektyvos, būtina įvertinti visų trijų diskursų formuojamas šio reiškinio sampratas;
- Pagal profesinį diskursą, organizuotą nusikalstamumą galima apibrėžti kaip nuolat besitęsiantį nusikalstamą verslą, kuris dėl savo organizuotumo geba lanksčiai prisitaikyti prie staigių rinkos pokyčių ir siekia pačio didžiausio įmanomo pelno iš įstatymuose ribojamos arba draudžiamos veiklos (prekės arba paslaugos), kuri visuomenėje turi didelę paklausą. Jeigu teisėsaugos institucijos, prevenciniai mechanizmai nėra efektyvūs, susidaro vadinamos nusikalstamos galimybės, tokiu būdu organizuotos nusikalstamos grupės iškyla ir sukuria paklausai reikalingą pelningą pasiūlą, kurios palaikymui ir tolimesniam plėtojimui naudojami kiti neteisėti savisaugos mechanizmai: prievarta, grasinimai, smurtas, korupcijos ir monopolijos kontrolės įrankiai;
- Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas labiausiai iškilęs pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais paskutiniame XX a. dešimtmetyje, kuomet vyko gana staigus ir chaotiškas perėjimas iš planinės į rinkos ekonomiką. Kadangi teisėsaugos institucijos buvo gana silpnos, o įstatymai neefektyvūs, organizuotos nusikalstamos grupuotės šalyje greitai įgavo didžiulę įtaką. Didelio neteisėtai sukaupto kapitalo ir korupcinių ryšių dėka jos sugebėjo sėkmingai privatizuoti valstybinį turtą ir tapti teisėto verslo savininkais. Nors antroje dešimtmečio pusėje šalies teisėsauga sugebėjo likviduoti daugelį nusikalstamų struktūrų, tačiau organizuotas nusikalstamumas greitai prisitaikė ir perėjo į tarptautinį lygmenį. Dėl patogios geografinės padėties, skirtingų šalių teisinių bazių, silpnėjančių valstybinių sienų ir judėjimo kontrolės ėmė daugėti kontrabandos, prekybos žmonėmis, nelegalios migracijos ir panašių nusikaltimų. Šiomis dienomis, dėl sparčiai augančios visuomeninio gyvenimo skaitmenizacijos, sparčiai didėja kibernetinių nusikaltimų, susijusių su finansinėmis ar elektroninių duomenų

vagystėmis, kiekis. Toliau vykdomi tokie nusikaltimai kaip dokumentų klastojimai, nusikaltimai aplinkai ir įprastų didelę paklausą turinčių prekių kontrabanda;

- Organizuotas nusikalstamumas, remiantis politiniu diskursu, šalyje yra apibrėžiamas pagal LR Baudžiamojo kodekso 25 straipsnyje nurodytas bendrininkavimo formas: organizuotą grupę ir nusikalstamą susivienijimą. Pastaroji teisiškai apibrėžia organizuotą nusikalstamumą kaip trijų arba daugiau asmenų susivienijimą daryti vieną ar kelis apysunkius, sunkius ar labai sunkius nusikaltimus, o šiuos asmenis sieja pastovūs tarpusavio ryšiai, vaidmenų ar užduočių pasiskirstymas. Pagal įstatyme išdėstytus požymius šios bendrininkavimo formos atrodo gana panašios ir trūksta aiškiai jas leidžiančių atskirti skirtumų. Norint, jog nusikalstamas susivienijimas ir toliau išliktų kaip aukščiausia organizuoto nusikalstamumo forma, o organizuota grupė tik kaip tarpinė grandis tarp jo ir bendrininkų grupės, vertėtų apsvarstyti, ar nereiktų į šių bendrininkavimo formų apibrėžimą įtraukti daugiau juos identifikuojančių požymių, kad teismų praktikoje būtų aiškiau, į ką orientuotis;
- Remiantis viešuoju kriminologiniu diskursu, Lietuvos bei daugelio pasaulio šalių profaninio žinojimo visuomenės dalyje vis dar egzistuoja vadinamasis „mafijos mitas“. Mito pagrindinė funkcija yra paaiškinti bet kokią sudėtingą socialinį reiškinį kuo paprasčiau, remiantis ne kompleksiniais moksliniais faktais ir tyrimais, bet esama nežinomybe ir vyraujančiais įsitikinimais, kurie mito dėka dar labiau įtvirtinami ir priimami kaip tiesa. Žodis „mafija“ tiesiogiai siejasi JAV kultūriniu organizuoto nusikalstamumo palikimu, laikui bėgant išplitusiu visame pasaulyje. Juo remiantis, greitai iškilo daugybė žinomų literatūros kūrinių, kino filmų bei televizijos serialų, pasakojančių apie realius ar išgalvotus žmones, kurių demonstruojamas klasikinio visuomenės priešo atvaizdas kuria mitą apie vieną vadą, o jį įveikus, žlugtų ir visa organizuoto nusikalstamumo struktūra. Lietuvoje ilgą laiką vyravo panašus mitas apie Kauno „Daktarų“ nusikalstamos grupuotės vadą H. Daktarą, tačiau net ir jo sulaikymas ir įkalinimas paties mito neišskleidė daliai visuomenės ir toliau tikint, kad Lietuvos organizuoto nusikalstamumo „krikštatevis“ vis dar egzistuoja;
- Apklausus Vilniaus apskrities Kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimų valdybos prie Policijos departamento pareigūnus galima konstatuoti, jog organizuotas nusikalstamumas Lietuvoje ir toliau išlieka realia grėsme. Nors dabartiniai įstatymai ir prevencinės programos yra gana efektyvios, o teisėsaugos institucijos pakankamai stiprios ir sugeba kontroliuoti bet kokias galimas šio reiškinio grėsmes nacionaliniu lygmeniu, tačiau iki šiol vis dar iškyla nemažai problemų bendradarbiavimo tarp skirtingų šalių ir organizacijų tarptautinio organizuoto

nusikalstamumo srityje, tokių kaip biurokratizmas bei įstatyminiai skirtumai. Dėl to būtina ir toliau skirti didelį dėmesį šio reiškinio prevencijai tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu lygmeniu. Remiantis dabartine geopolitine bei technologine situacija, tikėtina, jog ateityje daugės nusikaltimų kibernetinėje erdvėje, tokių kaip elektroninių duomenų, finansinių išteklių vagysčių ar neteisėtos prekybos internetu. Neatmetama ir teroristinių atakų auganti grėsmė.

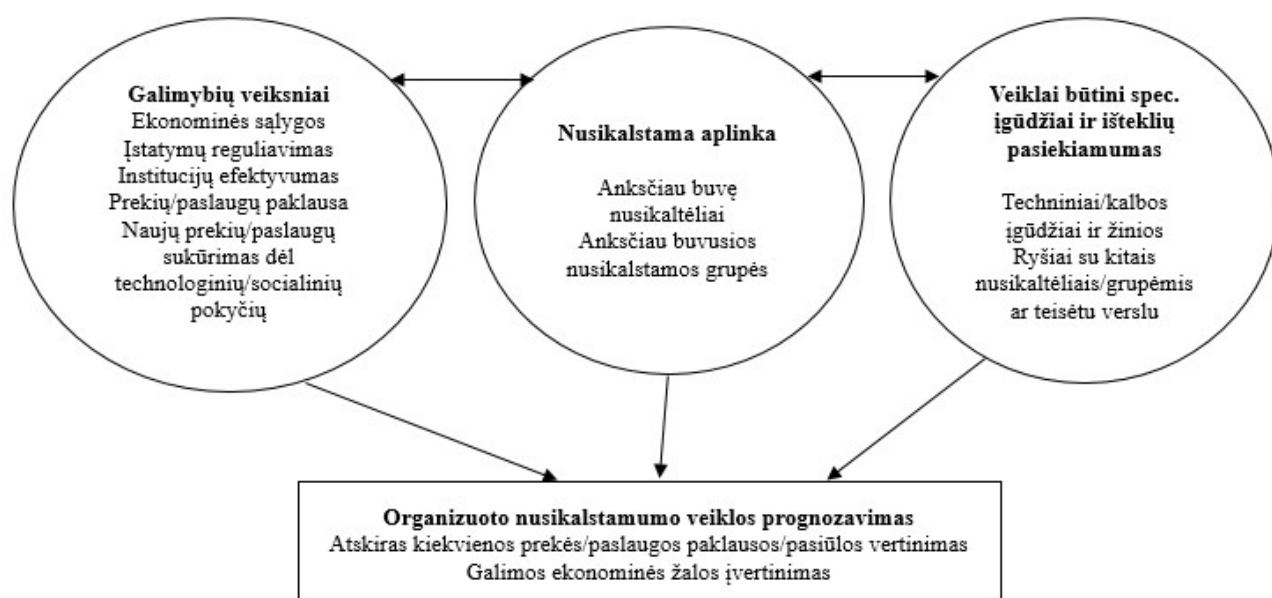
Literatūros sąrašas:

- Albanese, J. 2010. Organized crime in our times. Sixth edition. Routledge, Taylor and Francis group. London and New York.
- Albanese, J. 2008. Risk assessment in organized crime. Developing a market and product-based model to determine threat levels. Virginia commonwealth university. Journal of contemporary criminal justice. Volume 24, number 3. 263-273 psl;
- Albanese, J. 2000. The causes of organized crime. Do criminals organize around opportunities for crime or do criminal opportunities create new offenders? Virginia commonwealth university. 409-423 psl;
- Anušauskas, A. 2016. Šešėliuose: Organizuoto nusikalstamumo istorijos štrichai. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://arvydasanusauskas.lt/> (žiūrėta: 2020-04-11);
- Babachinaitė, G. Gutauskas, A. Jurgelaitienė, G. Kiškis, M. Starkus, S. 2003. Nusikalstamumo ir kitų nepageidautinų socialinių procesų prevencijos problemos bei jų sprendimas Europos valstybėse. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius. 147-151 psl.;
- Babachinaitė, G. Visuotinė lietuvių enciklopedija. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/> (žiūrėta 2021-03-14);
- Bilius, M. 2005. Tarptautinis policijos bendradarbiavimas nacionalinio saugumo kontekste. Mykolo Romerio universitetas. Jurisprudencija. 76 (68). 90-101 psl.;
- Dapšys, A. 1999. Nusikalstamumo tendencijos ir jo prevencijos perspektyvos Lietuvoje (kriminologinis prognostinis aspektas). Teisės institutas. Jurisprudencija. 11(3); 5-21. 8-9 psl.;
- Europol, 2021. European union serious and organised crime threat assessment. A corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime. Luxembourg: publications office of the European Union. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.europol.europa.eu/> (žiūrėta 2021-05-25);
- Foucault, M. 1970. The order of discourse. Inaugural lecture at the College de France. Routledge and Kegan Paul. Boston, London and Henley. psl. 51-77;
- Gutauskas, A. 2000. Tarptautinio organizuoto nusikalstamumo prevencijos organizavimas Lietuvoje. Lietuvos teisės universitetas. 6-7 psl.;
- Gutauskas, A. 2003. Organizuotas nusikalstamumas Lietuvoje: faktinė padėtis ir teisėsaugos institucijų praktika. Teisėsaugos valdymo problemos. Jurisprudencija. Lietuvos teisės universitetas. 49 (41); 5-18 psl.;
- Gutauskas, A. 2003. Organizuoto nusikalstamumo baudžiamasis teisinis vertinimas pagal naują Baudžiamąjį kodeksą. Lietuvos teisės universitetas. Jurisprudencija. 45 (37); 31-38 psl.;

- Gutauskas, A. 2011. Economic crisis and organized crime in Lithuania. Mykolas Romeris University. Jurisprudence. 18 (1); 303-326 psl.;
- Gutauskas, A. Johnstone, P. Juška, A. Pozzuto, R. 2004. Changing typology of organised crime in post-socialist Lithuania (the late 1980s-early 2000s). Routledge: Taylor & Francis group. Global crime. Vol. 6, No. 2. 201-221 psl.;
- Informatikos ir ryšių departamento duomenys prie LR vidaus reikalų ministerijos. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/> (žiūrėta 2021-03-19);
- Johnstone, P. Juška, A. Pozzuto, R. 2004. The changing character of criminality and policing in post-socialist Lithuania: from fighting organized crime to policing marginal populations East Carolina University. School of social work and criminal justice studies, NC, USA. Crime, law & social change. 161-177 psl.;
- Justickis, V. 2001. Organizuotas nusikalstamumas. Ekonominiai pagrindai. Lietuvos teisės universitetas. Jurisprudencija. 20 (12); 23-39 psl.;
- Kuchalskis, K. 2018. Organizuotas nusikalstamumas: nauji iššūkiai ir atsakas į juos. Lietuvos metinė strateginė apžvalga. Vidaus reikalų ministerija. 16 tomas. 201-225 psl.;
- Lazarenka, J. Nelegalios migracijos per Baltijos valstybes kriminogeniniai aspektai. 1996. Pranešimas, skaitytas tarptautinėje konferencijoje, skirtoje kovai organizuotu nusikalstamumu;
- Lietuvos statistikos departamento duomenys. Grupinės nusikalstamos veikos, palyginti su ištirtomis 2015-2020. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.stat.gov.lt/> (žiūrėta 2021-04-15);
- Lietuvos statistikos departamento duomenys. Nusikalstamumas ir Teisėtvarkos institucijų veikla. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.stat.gov.lt/> (žiūrėta 2021-04-15);
- Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Bendroji dalis. 24, 25 ir 26 straipsniai. Teisės aktų registras. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/> (žiūrėta 2021-03-07);
- Lietuvos Respublikos Seimas. 2020. Lietuvos Respublikos Organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymas. TAR, Nr. 14343, XIII-3068. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/> (žiūrėta 2021-04-07);
- Lietuvos Respublikos Seimas. 1997. Lietuvos Respublikos Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas. Valstybės žinios, Nr. 69-1731. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/> (žiūrėta 2021-04-05);
- Lietuvos Respublikos Seimas. 2002. Nutarimas dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo. Valstybės žinios, Nr. 56-2233, IX-907. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/> (žiūrėta 2020-04-13);

- Lietuvos Respublikos vyriausybė, 2004. „Lietuvos Respublikos ir Europos policijos biuro bendradarbiavimo susitarimas“. Valstybės žinios, Nr. 19-580. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/> (žiūrėta 2021-05-02);
- Lietuvos Respublikos vyriausybė. 1999. Nutarimas „Dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos“. Valstybės žinios, Nr. 10-220. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/> (žiūrėta 2021-04-06);
- Nicaso, A. Danesi, M. 2013. Made man. Mafia Culture and the power of symbols, rituals and myth. Rowman and Littlefield publishers, INC. Plymouth, United Kingdom;
- Piesliakas, V. 1999. Baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos. Jurisprudencija. Lietuvos teisės akademija. 13 (5); 60-62 psl.;
- Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys 1997-1999 m. [interaktyvus]. Prieiga per internetą <https://policija.lrv.lt/> (žiūrėta 2020-05-10);
- Schutz, A. 1946. The well-informed citizen. An essay on the Social Distribution of Knowledge. Social research 13, 4. psl. 463-478;
- Seniutienė, D. Ubartas, L. 2013. Tarptautinis bendradarbiavimas tiriant nusikaltimus. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka. Mokslinių straipsnių rinkinys. Mykolo Romerio universitetas. 251-263 psl.;
- Siegel, D. 2014. Lithuanian itinerant gangs in the Netherlands. Kriminologijos studijos. 5-40 psl.;
- Šimkus, A. 2003. Organizuotas nusikalstamumas: problema ir jos sprendimo būdai. Kriminologijos pranešimas. Lietuvos teisės universitetas. 14-15 psl.;
- Šimkus, K. 2000. Organizuotas nusikalstamumas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui. Operatyvinės veiklos katedra. 143-152 psl.

Priedai



Lentelė 1: Nusikalstamų galimybių ir organizuoto nusikalstamumo sąveika (J. Albanese, 2000)

Veiklos rūšys	Veiklos pobūdis	Žala
Neteisėtų paslaugų tiekimas	Lošimai, skolinimai, sekso paslaugos, narkotikai, cigaretės, vogto turto prekyba	Susitarimu ir paklausa grindžiama veikla Nėra smurto ar prievartos Ekonominė žala valstybei
Neteisėtų prekių tiekimas		
Infiltracija į valdžios institucijas arba legalų verslą	Korupcijos ir prievartos naudojimas prieš teisėtas struktūras išnaudojimo tikslams	Nėra bendro susitarimo dėl veiklos Taikomas smurtas, prievarta, grasinimai Ekonominė žala valstybei

Lentelė 2: Organizuoto nusikalstamumo veiklos tipologija (J. Albanese, 2010)

Etapas	Galimybių veiksniai	Nusikalstamos veikos
Iki 1985 m. „vagys įstatyme“	Komunistinė nomenklatūrinė sistema Silpna valstybės kontrolė reguliuojant produkciją Būtiniausių prekių deficitas Neproporcinga kainų sistema	Nelegali „šešėlinė“ prekyba metalais, maistu, falsifikuotais darbužiais, suklastotais čekiais ir valiutomis
1985-1990 m. Perestroika	Kapitalo kaupimas į kooperatyvines įmones (Kooperacijos aktas) Valstybinių institucijų nepasiruošimas ekonominių pokyčių kontrolei Platus SSRS biurokratinis aparatas	Nelegalių verslų didėjimas, kuriuose vykdyta neteisėta buhalterija ir mokesčių vengimas Korupciniai ryšiai su šalies valdininkais Daugėjo ekonominių ir smurtinių nusikaltimų
1991-1995 m. pirmieji Nepriklausomybės metai	Daug nelegaliai praturtėjusių verslininkų Valstybinio turto privatizavimas Silpna pajamų teisėtumo ir apmokestinimo kontrolė Silpna ir iš naujo pertvarkoma šalies teisėsauga Nebuvo organizuoto nusikalstamumo teisinio reglamentavimo	Verslininkų reketavimas ir šantažavimas („Stogas“) Neteisėtai įgytų lėšų „plovimas“ per legalius verslus Korupciniai ryšiai Nelegali prekyba ginklais ir narkotikais, prostitucija, vagystės, plėšimai, turto prievartavimai, lošimai, sudėtingesni finansiniai nusikaltimai
1996-2003 m. perėjimas į tarptautinį organizuotą nusikalstamumą	Silpnėjanti sienų kontrolė Patogi geografinė Lietuvos padėtis Sustiprėjusios vidaus teisėsaugos institucijos	Tabako, narkotikų, ginklų, alkoholio, maisto produktų kontrabanda Nelegalių tarptautinių paslaugų (migracija, prekyba žmonėmis, prostitucija) plėtra
2004-2012 m. įstojimas į ES ir ekonominė krizė	Lietuva įstojo į ES Palankios galimybės šalies piliečiams pradėti verslus kitose šalyse Ekonominė krizė	Cigarečių, narkotikų, alkoholio, ginklų, vogtų transporto priemonių ar juvelyrikos kontrabanda „Ofšorinių“ verslų steigimas Čekių ir grynųjų pinigų klastojimai Tarptautinė prekyba žmonėmis ir prostitucija
2013 m. iki dabar	Informacinių technologijų plėtra	Sudėtingi finansiniai nusikaltimai Dokumentų klastojimai Neteisėtų prekių ir paslaugų prekyba internete ir kibernetinės atakos Nusikaltimai aplinkai Įprastų prekių ir paslaugų kontrabanda

Lentelė 3: Organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje raidos etapai

4 priedas. Organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje tyrimas

Sveiki,

Esu Rokas Kaširovas, Vilniaus universiteto Sociologijos ir kriminologijos magistrantūros paskutiniojo kurso studentas. Šiuo metu atlieku baigiamojo darbo kokybinį tyrimą, kuriame, pasiremdamas ekspertų ir kompetentingų specialistų nuomone bei išvalgomis, siekiu geriau išanalizuoti dabartinę organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje situaciją, aptariant tiek šio reiškinio šiuo metu vyraujančias tendencijas ir veiklos kryptis, tiek ir su juo susijusią šalies įstatyminę bazę bei taikomas prevencines priemones. Visi klausimai yra atviri, todėl į juos galite atsakinėti laisva forma, tačiau pageidautina, kad atsakymai būtų nors šiek tiek išplėtoti. Apklausa yra anoniminė, visi gauti atsakymai bus susisteminti ir naudojami tik mokslo tikslams. Iš anksto dėkoju už atsakymus ir jūsų skirtą laiką!

1. Keliais sakiniais trumpai apibūdinkite, kas, jūsų nuomone, yra organizuotas nusikalstamumas ir kokie yra pagrindiniai šio reiškinio bruožai?
2. Kokios galėjo būti pagrindinės organizuoto nusikalstamumo atsiradimo Lietuvoje priežastys?
3. Ar pritartumėte minčiai, jog dabartinė statistika, dėl organizuoto nusikalstamumo struktūrų sudėtingumo ir vykdomų nusikaltimų latentišumo, negali parodyti realaus šio reiškinio egzistavimo masto? Atsakymą pagrįskite.
4. Kokios priežastys galėjo lemti sėkmingą Lietuvos organizuoto nusikalstamumo grupių perėjimą į tarptautinį lygmenį XX a. pabaigoje?
5. Kaip manote, ar šiuo metu Lietuvoje organizuotas nusikalstamumas labiau veikia nacionaliniu, ar tarptautiniu lygmeniu? Atsakymą paaiškinkite.
6. Kokios yra pagrindinės šių dienų organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje nusikaltimų kryptys ir būdai?
7. Kokios šalies saugumo institucijos šiuo metu dirba kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu lygmeniu?
8. Kokios yra pagrindinės Kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimų valdybos (KPONTV) prie Policijos departamento funkcijos kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą?
9. Su kokiomis tarptautinėmis organizacijomis ar šalimis Lietuva labiausiai bendradarbiauja kovoje prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą?
10. Jūsų manymu, su kokiais didžiausiais iššūkiais šiomis dienomis šalies saugumo ir teisėsaugos institucijos vis dar susiduria bendradarbiaudamos su kitų šalių institucijomis kovoje prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą?
11. Kaip manote ar dabartinis LR Baudžiamasis kodeksas tinkamai apibrėžia organizuotą nusikalstamumą per bendrininkavimo formas (Organizuota grupė ir nusikalstamas susivienijimas)? Ar nemanote, kad siekiant pagerinti teismų praktiką dirbant su organizuoto nusikalstamumo bylomis, šias bendrininkavimo formas reikėtų apibrėžti kitaip? Jeigu taip, tai kaip?
12. Praėjusių metų vasarą įvyko reikšmingų pokyčių šalies įstatymuose, susijusiuose su organizuotu nusikalstamumu, kuomet daugiau negu 20 metų galiojusį Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą pakeitė Organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymas. Jūsų manymu, ar įstatyme išskirtos naujos prevencinės priemonės (neteisėto turto konfiskavimas ir asmenų, susijusių organizuotu nusikalstamumu, bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis) laikui bėgant bus efektyvios ir padės geriau atskleisti bei šalinti organizuoto nusikalstamumo Lietuvoje priežastis ir sąlygas? Atsakymą paaiškinkite.
13. Atsižvelgiant į šių dienų organizuoto nusikalstamumo tendencijas ir veiklos kryptis, jūsų manymu, kokių prevencinių priemonių tobulinimui ir vystymui šalyje reikėtų skirti didžiausią dėmesį?

14. Ar šiomis dienomis organizuotą nusikalstamumą vis dar galima laikyti realia grėsme šalies nacionaliniam saugumui ir ekonominei raidai? Ar jo padaroma žala vis dar yra reikšminga? Kodėl taip manote?
15. Ar pasaulinė COVID-19 pandemija, jūsų nuomone, galėjo padėti organizuotam nusikalstamumui Lietuvoje ir pasaulyje dar labiau sustiprėti? Galbūt žinote, ar dėl to šalies saugumo institucijos ėmėsi kokių nors specifinių veiksmų kovoje prieš organizuotą nusikalstamumą?
16. Kaip manote, kokių nusikaltimų ateityje susijusių su organizuotu nusikalstamumu, tiek Lietuvoje, tiek ir pasaulyje, daugės, o kokių turėtų mažėti?
17. Skalėje nuo 1 iki 10 pažymėkite, kaip jūsų nuomone, Lietuvai pavyksta suvaldyti organizuoto nusikalstamumo reiškinių nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu (1-visai nepavyksta, 10-pavyksta idealiai):

Nacionaliniu

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Tarptautiniu

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

18. Lingvistiniu požiūriu organizuotas nusikalstamumas nėra visiškai teisinga sąvoka, nes žodis nusikalstamumas labiau yra kaip visumos skirtingų nusikaltimų indikatorius rodantis padarytų nusikaltimų kiekį arba nusikalstamumo lygį tam tikroje teritorijoje per tam tikrą laiką. Dėl šios priežasties organizuotą nusikalstamumą kai kurių autorių yra siūloma geriau įvardinti kaip organizuota nusikalstama veika. Kaip manote, ar toks sąvokos pakeitimas būtų logiškas ir priimtinas vartoti šalies teisinėje sistemoje? Ar vis dėlto organizuotas nusikalstamumas yra pernelyg stipriai prigijęs terminas tiek visuomenės sąmonėje, tiek ir valstybės įstatymuose?